

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України та методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«Громадсько-політична і літературна діяльність Олени Теліги»

Студентки 2 курсу, групи СОІ-2м
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

Данилюк Каміли Олегівни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Стефанюк Галина Василівна

Рецензент:

доктор історичних наук, професор

Райківський Ігор Ярославович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Джерельна база та стан наукової розробки	7
РОЗДІЛ 2. Життєвий шлях та літературна творчість української поетеси	22
РОЗДІЛ 3. Політична діяльність Олени Теліги.....	42
РОЗДІЛ 4. Методика використання матеріалів дослідження в шкільній освіті.....	57
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток України як незалежної держави є складним та багатограним процесом, який вимагає не лише загального розуміння історичного контексту, а й детального вивчення ролі окремих особистостей у ньому. Для кращого розуміння внеску української інтелігенції у розвиток країни у першій половині ХХ століття необхідно проводити дослідження громадсько-політичної та культурної діяльності визначних особистостей, зокрема й поетеси та учасниці Організації українських націоналістів (м) Олени Теліги.

Олена Теліга відігравала активну роль у боротьбі за незалежність України, перебуваючи в еміграції у Чехословаччині та Польщі. Вона була причетна до спроб відновлення незалежності країни під час окупації у 1941–1942 роках. Її безкомпромісна позиція по відношенню до нацистського режиму та націоналістична спрямованість в діяльності призвели до арешту та подальшої страти окупантами. Попри трагічну долю, Олена Теліга залишила помітний слід в історії та культурі України.

Актуальність дослідження громадсько-політичної діяльності Олени Теліги зумовлена тим, що до цього часу вона не отримала достатнього наукового освітлення. Дослідження різних аспектів її активної позиції дозволить нам визначити її внесок у громадські, політичні, культурні та державотворчі процеси періоду міжвоєнного та окупаційного часу. Такий підхід дозволить краще зрозуміти важливість особистості Олени Теліги у формуванні національної свідомості та становленні української державності.

Мета роботи полягає у комплексному висвітленні громадсько-політичної діяльності Олени Теліги в досліджуваній період. Для реалізації мети поставлені такі завдання:

- висвітлити джерельну базу та стан наукової розробки;
- охарактеризувати життєвий шлях та літературну творчість української поетеси;

- дослідити політичну діяльність Олени Теліги;
- розробити методіку використання матеріалів дослідження в шкільній освіті.

Об'єктом дослідження є постать Олени Теліги як літературної та громадсько-політичної діячки.

Предметом дослідження є особливості громадсько-політичної та літературної діяльності Олени Теліги.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період 1906–1942 роки. Нижня межа роботи є 1906 р. – народженням Олени Теліги, а верхня, 1942 р. – її вбивством.

Географічні межі дослідження охоплюють територію УРСР, Польщу та Чехословаччину, тобто ті місцевості, де проживала й працювала Олена Теліга.

Методологічна основа дослідження. Для досягнення мети дослідження були використані такі методи й підходи: біографічний метод сприяв вивченню життя та діяльності Олени Теліги як конкретної особистості, а саме її дитинства, освіти, політичних переконань, важливих подій у її житті, а також впливу її діяльності на різні аспекти історії та культури України; проблемно-хронологічний метод використаний при дослідженні ролі О. Теліги у спробах відновлення незалежності України в часи окупації 1941–1942 рр. та допоміг зрозуміти, як її діяльність впливала на розвиток подій у цей період; завдяки системному аналізу було розглянуто діяльність Олени Теліги та вивчено її контекст в інших факторах того часу, зокрема в політичній ситуації, соціальних процесах та культурній сфері.

Також при написанні роботи використано принципи історизму, об'єктивності, всебічності та науковості. Поєднання вказаних принципів і методів дозволило реалізувати поставлену мету та завдання дослідження, а саме ретельно проаналізувати діяльність О. Теліги з урахуванням різних аспектів її життя та впливу на історію.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в кількох аспектах:

- зроблена спроба комплексного дослідження життєвого шляху та творчості поетеси, що дозволяє зрозуміти її роль у формуванні національної ідеї в досліджуваний період;
- розроблено методику використання матеріалів дослідження в шкільній освіті, що дозволить впровадити отримані знання про О. Телігу в шкільну програму та сприятиме формуванню глибшого розуміння історії та культури України учнями.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути корисними для використання в узагальнюючих дослідженнях, підручниках з історії української культури, працях про життя та діяльність поетеси, вивченні активності українських емігрантів у Польщі та Чехословаччині, політичних та культурницьких реаліях окупованого Києва, а також у шкільному курсі. Таким чином, дослідження діяльності Олени Теліги може мати широке практичне застосування та матиме вплив на різні аспекти наукового та освітнього середовища, а також допоможе краще зрозуміти історичні та культурні реалії України в минулому.

Апробація результатів дослідження. Тему було апробовано:

- на Четвертому всеукраїнському науково-методичному семінарі «Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти» (Житомир, 28 березня 2024 р.);
- на Всеукраїнській конференції “Україна крізь призму війни” (Івано-Франківськ, 27 травня 2024 р.);
- на звітній студентській науково-практичній конференції (кафедра історії України та методики викладання історії, 2024 р.).

Структура наукової роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (78 позицій), додатків.

Розділ 1.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ

Аналіз джерельної бази дослідження постаті Олени Теліги є фундаментом для вивчення її як визначної особистості. У джерелах містяться важливі дані про особисте життя, внутрішні переживання та творчий шлях поетеси, а також матеріали про громадянську та політичну діяльність активістки.

Варто зробити поділ джерельної бази дослідження на групи:

- публіцистські твори, вірші та статті поетеси;
- спогади сучасників про Олену Телігу;
- епістолярна спадщина громадської діячки;
- опубліковані документи та матеріали.

Першу групу джерел становлять праці самої Олени Теліги. Їхній інформаційний потенціал відображає її громадянську позицію авторки та ставлення до суспільних подій. Ці твори поетеси є не лише художніми творами, але й важливим джерелом для вивчення її внутрішнього світу, ідеологічних поглядів та моральних цінностей.

У контексті вище казаного зазначимо важливість аналізу творів Олени Теліги. Поетеса активно публікувалася у «Літературно-Науковому Вістнику» (пізніше перейменованому на «Вістник»). Її твори часто займали першочергові місця в цьому виданні і відзначалися глибоким поетичним змістом та виразною громадянською позицією [58]. У своєму вірші «Мужчинам» [20] Олена Теліга підносить ідею жіночності як своєрідне «служіння чоловікові» у справах для блага суспільства. Це один з декількох творів, де поетеса чітко окреслює своє бачення ролі жінки, її провідне місце у житті чоловіка, та й, загалом, в суспільстві. Проте, слід зазначити, що Олена не була феміністкою.

На сторінках видань «Волинь», «Література і мистецтво», «Літаври» також можна знайти праці Олени Теліги, яка, водночас, була редактором цих видань. Вказані праці стали важливими джерелами інформації про життя та творчість авторки, а також її громадянську позицію. Доробок О. Теліги "Братерство в народі" [17] було опубліковано в газеті "Волинь" 12 жовтня 1941 р., а пізніше, 23 листопада 1941 р. – в збірнику "Літаври". В останньому публіцистський роздум був відредагований та опублікований зі змінами в кінцівці, а саме додано текст про братовбивство. Авторка в доробку акцентує на всьому злі, яке приніс режим СРСР для українського народу. Вона наголошує, що московити ніколи не були братнім народом для нас, що це було тільки пропагандою для придушення, знищення і нівелювання всього українського. Відмітимо, що дана стаття є актуальною і сьогодні.

Праці, що детально розкривають політичну діяльність Олени Теліги, заслуговують на окрему увагу. У цьому контексті важливим є аналіз інформації газет, які друкувалися в часи окупації, а саме «Краківські вісті», «Українське слово», «Література і мистецтво» та «Літаври». Олена Теліга публікувалася на сторінках вказаних видань, а також відіграла важливу роль як редактор. У цих виданнях виявляється безкомпромісність поетеси у відношенні до нацистського режиму.

Характеризуючи другу групу наукових досліджень варто відмітити, що їхніми авторами були українські дослідники-емігранти, а також близькі друзі та знайомі Олени Теліги. Ці дослідження містять особисті спогади, враження про поетесу та аналіз її творчості, які допомагають зрозуміти її як особистість та вплив поетеси на суспільство.

Вивчення життя та діяльності Олени Теліги проводимо й на основі досліджень, що базуються на спогадах її сучасників. Це інформація про її життя та активність під час еміграції в Чехословаччині та Польщі. Відзначимо, що особливо цікавими є спогади про діяльність О. Теліги в часи окупації, особливо в Києві.

О. Штруль-Жданович, як соратник і друг Олени Теліги, зайняв важливе місце у вивченні життя та діяльності цієї видатної поетеси. Завдяки йому було започатковано дослідження, яке розкривало її особистість і громадянські позиції. Зважаючи на його тісний зв'язок з Оленою Телігою, можна стверджувати, що він мав моральне право розповідати про неї. Його внесок у збереження праць поетеси та їх подальше поширення для нащадків визнають авторитетні дослідники, а саме Н. Миронець і І. Боднарук. Вони підкреслюють, що важливість О. Ждановича полягає не лише у впорядкуванні та збереженні творів Олени Теліги, а й у тому, що він забезпечив доступ до них майбутнім поколінням, що стало основою для створення збірки «Душа на сторожі» [59].

Цитата з праці О.Штруль-Ждановича «Прапори духа»[72] демонструє важливість його ролі у збереженні та поширенні творів Олени Теліги: «Друковані тут поезії мають свою історію: 32 з них були свого часу (1940) вибрані самою поеткою і призначені для видання окремою збіркою. Рукопис її поезій загинув в київському Гестапо, а цей вибір, що випадково в часі арештів був при впорядникові, пройшов довгий шлях...» [72, с.7]. Факт того, що частину своїх творів було вибрано самою поетесою для окремого видання у 1940 році, свідчить про її великий талант і значення її творчості ще за життя. Однак, через несприятливі обставини, рукопис цих поезій було втрачено. Таким чином відзначимо, що діяльність О.Штруля-Ждановича у відновленні цих творів та їхньому подальшому поширенні була важливішою. Цей факт підкреслює вагу його внеску у збереження спадщини Олени Теліги.

У праці Н. Миронець показано критику Леоніда Мосендза, яка відображає його відношення до роботи О.Штруля-Ждановича та інтерпретації діяльності поетеси Олени Теліги. Мосендз висловлює незадоволення тим, що у праці Штруля-Ждановича поетеса зображується як ідеалізований символ націоналістичної героїні, а не як жива людина зі своїми власними недоліками і протиріччями. Він вказує на те, що таке уявлення про Олену Телігу стало загальноприйнятим та підтримується в подальших дослідженнях, що може

шкодити об'єктивності історичних досліджень. Крім того, Мосендз зауважує, що в праці Штуля-Ждановича було допущено багато біографічних помилок [46]. У своїй роботі О.Штуль-Жданович висвітлює політичні переконання Теліги, її біографію та аналізує творчість поетеси. Окремою темою його дослідження є вплив «Літературно-наукового вісника», редактором якого був Д. Донцов, на формування світогляду О. Теліги, оскільки в цьому виданні вона публікувала свої твори.

Автор також звертає увагу на прямий вплив націоналіста на поетесу та утвердження її української світоглядної позиції. Не зважаючи на критику Мосендза, робота О.Штуля-Ждановича була важливим внеском у вивчення життя та творчості Олени Теліги. Видання праці у 1977 році свідчить про її продовжену актуальність та визнання її важливості в історії української літератури.

Праця О.Штуля-Ждановича «На зов Києва»[5] виокремлюється не лише особистими спогадами про біографію, але і внесенням інформації інших авторів про О.Телігу. В роботі висвітлено різноманітні аспекти громадсько-політичної та культурної діяльності Олени Теліги, охарактеризовані на основі різноманітних статей, що дозволяє глибше розуміти її внесок у розвиток української культури та суспільства. «Олена Теліга, як поетка, революціонерка, людина та й жінка взагалі – це ціла епоха в українському житті» [5, с. 6].

Автор наголошує на значущості діяльності О.Теліги. Це дозволяє отримати більш повне уявлення про поетесу та її вплив на світ навколо неї. Такий комплексний підхід допомагає читачам краще зрозуміти контекст і значення творчості та діяльності Олени Теліги у великому історичному та культурному контексті [5].

Доробок Д. Донцова «Поетка вогнених меж Олена Теліга» [3] розкриває перед читачем не лише біографічні аспекти життя поетеси, але й наголошує на значенні її творчості в контексті української літератури. За її діяльність він ставить Олену Телігу поруч з Тарасом Шевченком та Лесею

Українкою. Автор аналізує поезію Теліги, відзначаючи, що вона не була особливою великодушницею в кількості своїх творів через високі стандарти, які вона ставила перед собою. При цьому Д. Донцов підтверджує, що Олена Теліга не ділилася феміністичними поглядами, які часто асоціюються з її ім'ям у працях інших дослідників. Це свідчить про необхідність ретельного аналізу різноманітних джерел та підходів до розуміння поетеси та її діяльності. «Такий підхід дозволяє краще зрозуміти нюанси життя та творчості Олени Теліги, а також уникнути спрощень і стереотипів у її портретуванні» [3].

Статті, присвячені Олені Телізі, які були написані Ю. Клиновим, відзначаються обґрунтованим підходом та високою оцінкою освіченості поетеси. Ю.Клиновий, який особисто знав діячку, мав можливість розкрити багатогранність її таланту та інтелекту в своїх роботах. Його статті стали важливим внеском у розуміння творчості та життєвого шляху Олени Теліги. «Її поетична творчість ані не відірвана від життя, ані не дрібна своєю тематикою» – дає високу оцінку творчості поетеси Ю.Клиновий [6].

Спогади Є. Маланюка, який зазначив про осетинське коріння роду Шовгенових, також додають нові аспекти до уявлення про поетесу. Це може вказувати на важливість розгляду життя та творчості Олени в контексті її сімейних та етнічних коренів [11]. Враховуючи індивідуальний підхід та особистий досвід зустрічей з О. Телігою, Ю. Клиновий та Є. Маланюк допомагають нам краще зрозуміти не лише творчий доробок, а й її як особистість.

Стаття Ю. Бойка [27] є значущим додатком до характеристики діяльності Олени Теліги. Особлива увага приділяється впливу на творчість поетеси її близьких друзів та співробітників, зокрема, Д. Донцова, Л. Мосендза та Є. Маланюка. Це дозволяє нам зрозуміти не лише сам процес творчості, а й його контекст та взаємодію з іншими літераторами та діячами. Особлива увага приділяється і політичній діяльності Олени Теліги, її участі у підпільній боротьбі ОУН в окупованому Києві. Це важливий аспект її життя,

який вказує, що досліджувана нами діячка залишила не лише літературну спадщину, а й була громадсько-політичною діячкою з стійкими переконаннями та брала активну участь у національно-визвольному русі.

Спогади Н. Ливицької-Холодної [10] є цікавими для нашого аналізу життя та творчості Олени Теліги. Їх близькі стосунки дозволили Н. Ливицькій-Холодній розкрити перед нами багатогранність життя поетеси в еміграції у Польщі. Авторка зосереджується на аналізі всебічної активної діяльності Олени Теліги, дає високу оцінку її внеску у тогочасне культурне життя. Ці спогади є цінним матеріалом для розуміння обставин, в яких творилася поезія Олени Теліги, а також її роль у формуванні культурного обличчя еміграційного середовища. Цікаво, що Н. Ливицька-Холодна називає О. Телігу завжди цікавою і усміхненою. «Було весело, як завжди, коли була присутня Олена» – так описує один з вечорів, проведених разом, авторка [10, с.87].

Спогади І. Денисюка [2] про перебування Олени Теліги на Ратнівщині додають нові аспекти її життя та зв'язків з оточуючими її людьми. Зокрема, вони розкривають інформацію про візит поетеси до О. Штуля-Ждановича та його родини, що свідчить про дружність у їхніх стосунках. Ці спогади є важливим інформаційним потенціалом до вивчення життя та діяльності Олени Теліги, розкриваючи нові аспекти відносин з важливими людьми з її оточення.

Спогади У. Самчука [15] мають також велике значення для опрацювання інформації про діяльність Олени Теліги. Вони не лише надають нам унікальну можливість дізнатися про події з її життя, але і дозволяють прослідкувати шлях її повернення з «похідними групами» ОУН(м) до Києва, розкриваючи важливі моменти цього періоду.

Оскільки У. Самчук був особисто знайомий з Оленою Телігою і добре знав її політичні погляди, його спогади є особливо цінним джерелом до вивчення. Вони дозволяють нам краще зрозуміти її внутрішні мотивації, ставлення до політичних подій та особливості її характеру [15].

Спогади О. Лащенко [9] про Олену Телігу становлять вагомий внесок у розуміння її життя та діяльності в «київському» періоді. Розкриття її політичної діяльності в якості учасниці ОУН (м) і голови Спілки письменників дає можливість краще зрозуміти роль, яку вона відіграла в українському національному русі та літературній сфері під час нацистської окупації.

«В постаті Олени Теліги виходить на висоти міста не тільки українська жінка і не тільки поетка, але насамперед член організованих націоналістичних лав» [9]. Вказані спогади допомагають висвітлити не лише її політичну заангажованість, але й внесок у розвиток української культури та літератури в окупаційний період окупації. Такі свідчення дають можливість краще зрозуміти її особистість, мотивації та принципи, які вона прагнула реалізувати в своєму житті та роботі [9].

Ще однією важливою групою джерел особового походження є епістолярна спадщина Олени Теліги. Слід зазначити, що багато листів не збереглося через те, що авторка часто подорожувала. Цей аспект є важливим, оскільки листування з близькими людьми та однодумцями дозволяє краще зрозуміти систему цінностей, ідеалів та особистісний портрет діячки культури. Найкраще ця спадщина розкривається у працях Н. Миронець.

Зокрема, Н. Миронець, аналізуючи її епістолярну спадщину, вказує на інтимність такого виду джерел, оскільки інформація будь-якого листа була відома тільки двом особам – автору і особі, які адресувався лист. Коментарі до листування допомагають розкрити причини та контекст кожного листа, а також дозволяють отримати більше відомостей про людей, із якими поетеса спілкувалася і підтримувала певні контакти [12].

Варто зазначити, що листи Олени Іванівни за інформаційним потенціалом знаходяться на межі літератури і журналістики. Деякі з них можна прирівнювати до маніфестів, оскільки їхній текст був своєрідним заклик до боротьби. В інших листах можемо простежити ставлення Олени Теліги до побутових речей. Наприклад, у листуванні з Наталією Лівницькою-

Холодною Олена висловлювала думки щодо виховання дітей, стосунки з рідними та близькими, не оминаючи прості проблеми та внутрішні переживання.

Джерельну базу досліджуваної проблематики складають й опубліковані документи, зокрема збірники, що стосуються ОУН, Другої світової війни та історії міста Києва, які допомагають у відтворити діяльність Олени Теліги в часи німецького «нового порядку» [1, 13, 14].

Отже, різноманітність джерельної бази створює основу для цілісного та комплексного осмислення її громадсько-політичної та культурної діяльності. Збірники опублікованих документів, свідчення сучасників, публікації у періодичних виданнях, аналіз літературних творів та інших документів дозволяють нам краще зрозуміти контекст, в якому проходила діяльність Олени Теліги, її мотивації та вплив на суспільство.

Аналізуючи історіографічний аспект досліджуваної проблематики відзначимо, що перші праці, присвячені діяльності Олени Теліги, були написані її друзями та знайомими, які перебували в еміграції. Це відбулося не випадково, адже в СРСР існувала цензура, яка обмежувала можливість публікації правдивої інформації про відому діячку. У радянські часи Олену Телігу та її друзів, як і інших діячів ОУН та УПА, звинувачували у співпраці з нацистами, що робило навіть спроби об'єктивного аналізу неможливими.

Радянське керівництво боялося висвітлення історичної правди, оскільки це могло розкрити сутність політичних подій та ролі різних груп населення в них, що суперечило офіційній ідеології. Таким чином, дослідження, проведені українськими емігрантами, стали невід'ємною частиною історіографії про діяльність Олени Теліги, яка дає можливість дослідникам побачити історичну правду про її життя та активну працю.

Не зупиняючись на аналізі творчості Олени Теліги бачимо, що дослідники продовжували вивчати її життя та діяльність й після отримання Україною незалежності у 1991 році. Особливий інтерес до її особистості та внеску в українську культуру зберігали емігрантські спільноти, де

зберігалися живі спогади та знання про Олену Телігу та її колег і друзів, з якими вона співпрацювала

Важливу інформацію про Олену Телігу знаходимо в «енциклопедії українознавства» [70]. Це довідкове видання вміщує публікації про життя та творчість Олени Теліги. Г. Шевчук [66] у своїй статті характеризує різноманітні аспекти творчості Теліги, а Ю. Бойко [27] вказує на її роль як публіцистки та поетеси. Вказані аспекти в енциклопедійних статтях, відзначені О. Штулем, стали важливим джерелом для подальших досліджень і забезпечили базовий фундамент для аналізу та розуміння ролі Олени Теліги в українській літературі та культурі.

Зокрема, Г. Шевчук [66] у своєму доробку висловив глибоке захоплення поезією мисткині, вважаючи її справжньою патріоткою України. Він доречно наголосив, що творчість Теліги має важливий зміст, відзначаючи, що оцінка його є об'єктивною і не містить ніякої образливості. Хоча деякі літературні дослідники можуть висловлювати критику щодо «альбомності» поезії Теліги, проте слід визнати Шевчука за його першість у аналізі творчості мисткині та за об'єктивний підхід до її творчих досягнень. Автор зазначає, що «кожна поезія Олени Теліги – закінчена, завершена, замкнена в собі» [66].

У рамках нашого дослідження важливо звернути увагу на працю Д. Донцова «Націоналізм» [30], оскільки як сам автор, так і його публікація, суттєво вплинули на формування національної свідомості Олени Теліги. Особливу увагу варто звернути на праці М. Невролого, який детально проаналізував творчість поетеси та відобразив її життєвий шлях [49,50].

Крім того, важливою для нас є праця К. Штуль, дружини О. Штуля-Ждановича, яка надала коротку біографічну довідку про Олену Телігу, підкресливши її талант і незламну волю [68]. Значну роль у розгляді теми відіграє редакційний колектив в еміграції, які присвятили свій доробок річниці загибелі поетеси. Н. Павлова в своїй статті розглядає активну політичну діяльність Олени Теліги, тоді як Л. Гладка представляє біографію

поетеси [52, 23]. Враховуючи інформаційний потенціал вказаних досліджень, ми можемо на їхній основі аналізувати різноманітні аспекти життя та творчості Олени Теліги, а також її внесок в українську культуру та історію.

Також слід відзначити І. Качуровського [38; 39], який детально розглянув біографію Олени Теліги, подаючи значний обсяг інформації з цього питання. В його працях ретельно проаналізовано різні аспекти життя та творчості поетеси. У свою чергу, Ю. Шерех представляючи загальні риси біографії О. Теліги, наголошує на важливості її творчості для української культури та історії. Його робота висвітлює різні аспекти життя та діяльності мисткині, розкриваючи нові аспекти та інтерпретації. «Віра в існування окремої української «національної духовності», а також волі до її вдосконалення» [67], так описував Ю.Шерех дружні стосунки О.Теліги та Н.Лівицької-Холодної.

Зарубіжний дослідник К. Беркгоф [26] з нових позицій докладно проаналізував діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) в Києві, до складу якої входила й Олена Теліга. Він наголосив, що саме ця організація врятувала населення від голоду в зимовий період 1941–1942 років, виконуючи важливу роль у збереженні життів місцевого населення.

Т. Снайдер [57] проаналізував процеси націотворення на східноєвропейських землях, звертаючи увагу на погляди та стратегії ОУН, яка бачила шлях до відновлення незалежності в співпраці з окупантами. Його дослідження дозволило краще зрозуміти контекст, період у якому діяла Олена Теліга та інші учасники українського національного руху в ті роки.

Окрім того, слід звернути увагу на спогади М. Теліги [24], чоловіка Олени Теліги, які відображають його власне становлення національної свідомості. Ці спогади набувають особливого значення через те, що М. Теліга пізніше став одним з тих, хто суттєво вплинув на перетворення світогляду Олени Теліги та сприяв її переходу до націоналістичних поглядів.

Варто відзначити, що однією з перших проявом політики гласності стала публікація статті Л. Череватенка [65] про Олену Телігу у 1989 році. Ця

стаття має особливе значення, оскільки вона з'явилася після зняття цензури. Її важливість в тому, що в ній з незаангажованих позицій було проведено аналіз біографії О. Теліги. Цей аналіз став свідченням важливого кроку у напрямку відкритості й дозволив більш вільно досліджувати та висвітлювати життя та творчість діячів в умовах, оскільки така можливість раніше була обмежена цензурою.

Після розпаду СРСР виникли нові умови для проведення об'єктивних історичних досліджень, що сприяло відновленню інтересу до численних громадських, політичних діячів, поетів та письменників, які раніше були забуті або їхні праці піддавалися цензурі. Збільшилася активність дослідників щодо аналізу діяльності Олени Теліги.

У сучасній українській історіографії особливе місце в комплексному вивченні життя поетеси займає доктор Н. Миронець. У своїй праці «Олена Теліга. О краю мій...» [60] вона подає спогади про поетесу та аналізує її біографію з нейтральних позицій, розглядаючи також її політичну діяльність у Організації українських націоналістів.

Інтерес Олени Теліги до театральної справи відображається у відгуках актора театру І. Колосіва [7], який свідчив про її справжнє зацікавлення у творчості митців. Цей факт свідчить про широкий спектр її інтересів і активну участь у культурному житті. Не лише як поетеса, але й як відома громадська діячка, вона виявляла інтерес до різноманітних форм мистецтва, намагаючись долучитись до їхнього розвитку та удосконалення. Її рекомендації щодо корегування постановок ролей свідчать про активну та компетентну участь у театральному житті, а також про високу оцінку її творчих здібностей та естетичного смаку.

Стаття М. Ситника [16] розкриває важливі аспекти київського періоду життя та діяльності Олени Теліги як головного редактора «Літаврів». Автор підкреслює її безкомпромісність у виборі матеріалів для видання в умовах цензурної політики. Олена Теліга відмовлялася друкувати твори, які возвеличували нацистів, демонструючи свою принциповість та моральну

сміливість. Матеріали автора підтверджують, що на сторінках «Літаврів» активно друкувалися твори українських письменників, які були репресовані окупаційним режимом. Це свідчить про зусилля Теліги підтримати українську літературу в умовах репресивної цензури та політичних обмежень. Зокрема, автор згадує, що Олена була «сувора у відборі матеріалу» [16]. Вона ставила собі за мету пропагувати і підтримувати творчість українських письменників та підтримувати молодих авторів, що відображається у виборі матеріалів для видання та її власній редакційній політиці.

На сторінках іншого видання, редакцію якого взяла на себе Н. Миронець, присутній цінний матеріал, присвячений поетесі. У своїх статтях автор не лише аналізує творчість, а й життєвий шлях Олени Теліги.

Зосереджуючись на різних аспектах її діяльності, Н. Миронець відзначає важливе місце, яке поетеса займає серед українських митців ХХ століття [44].

У праці «Поети Празької школи» [56] редакційна колегія надає читачам біографічні відомості про різних поетів, включаючи Олену Телігу як однієї з учасниць даної літературної школи. Особливу увагу приділено її біографії та розкрито місце в культурній діяльності. Авторський колектив збірника також включає до видання її поезію та інші матеріали, присвячені цій видатній поетесі.

Праця М. Ільницького «Критики і критерії. Літературно-критична думка в Західній Україні 20–30-х рр. ХХ ст.» [35] містить цікаву статтю, присвячену Дмитру Донцову, де автор розглядає появу видання «Літературно-науковий вісник» (ЛНВ) у Львові у 1922 році та важливу роль цього періодичного видання для літератури того часу. Оскільки навколо «ЛНВ» та його редактора об'єднувалися молоді поети, що створювали «нову» літературу, автор висвітлює важливість цього видання для розвитку літературного життя. Також у статті розкривається концепція «празької школи», оскільки саме до цієї літературної школи відноситься творчість Олени Теліги.

У своїй праці О. Климентова [40] також зосереджується на аналізі творчості поетеси, приділяючи увагу основним тематичним мотивам, які присутні у її творчих текстах. Вона досліджує ключові теми, що відтворюються в поезії Олени Теліги, та розкриває їхню символіку, значення та вплив на літературний контекст свого часу. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти творчий задум поетеси та його віддзеркалення у її поетичних творах.

У своїй роботі Ю. Ковалів [41] звертає увагу на ключові біографічні події у житті Олени Теліги, розглядаючи їх у контексті її творчості та впливу на українську літературну сцену. Його дослідження дозволяє краще зрозуміти зв'язок між особистим життям поетеси та її літературною діяльністю.

С. Пінчук [54] у своїй роботі акцентує увагу на значущості Олени Теліги для української культури, відзначаючи внесок поетеси у літературний канон та її вплив на формування національної ідентичності. Його дослідження вказує на роль Олени Теліги у розвитку української літературної та культурної традиції.

Праця О. Багана та Б. Червака у «Лицарях духу» [25] зосереджується на важливості політичної діяльності Олени Теліги, підкреслюючи її внесок у державотворчі процеси ХХ століття як учасниці Організації Українських Націоналістів (ОУН). Ці дослідження допомагають краще зрозуміти роль Олени Теліги у політичному житті України під час складних історичних обставин, а також її вплив на національно-визвольний рух.

В праці Б. Червака [64] детально розглянута біографія поетеси та її творчість. Вона є вагомою через комплексний аналіз багатьох аспектів, включаючи як політичну діяльність, так і роль творчості Олени Теліги. Це дослідження розкриває місце поетеси у національно-визвольному русі, а також показує її внесок у розвиток української культури. У праці «Національний ідеал Олени Теліги» Б. Червак далі розкриває образ Олени Теліги, надаючи детальний аналіз її політичної діяльності та творчості. Автор

звертає увагу на значення творчих досягнень поетеси в контексті українського національного руху, а також висвітлює її вплив на свідомість суспільства та індивідуальні переживання громадян. Дослідження Б. Червака допомагають глибше зрозуміти значення та вплив Олени Теліги на історичні події та культурний розвиток України в ХХ столітті. Слід зазначити, що політична діячка була «безкомпромісною» [63]. Автор вказує, що Олена Теліга завжди відстоювала власну думку, незважаючи часто навіть на друзів та знайомих. На таку тверду позицію здатні далеко не всі.

Свій науковий доробок Олені Телізі присвячує М. Жулинський [31], який розглядає як творчість, так і поетику мисткині. Зокрема, акцентує увагу на тому, що саме дискусія з «відомими» кавалерами дала зрозуміти Олені місце української мови в її житті – «Ви хами! Та собача мова – моя мова!.. Мова мого батька і моєї матері! І я вас більше не хочу знати!» [31]. Слід зазначити, що у праці є елементи становлення національної свідомості Олени завдяки спілкуванню з Дмитром Донцовим [31,32]. Акцент на політичній діяльності поетеси робить дослідник Ю. Фігурний [61]. У його праці ми знаходимо відомості про громадянина Музиченка, який покинув Спілку письменників і не зрадив інтересам гестапо. Ці відомості вказують на те, що саме він міг бути одним з тих, хто звів наклеп на Олену Телігу за її націоналістичну діяльність. Слід зазначити, що автор згадує у своїй праці про те, що Олена Теліга часто звинувачувала батьків у тому, що вона не знала української та не відчувала себе українкою.

Дослідники С. Кот [42] і С. Карамаш [36, 37] провели глибокий аналіз політичної діяльності поетеси, розкривши її внесок у рух ОУН та УПА та ідеологічний вплив на суспільство. У дослідженні І. Патриляка, який розкриває події Другої світової війни, роль ОУН та УПА та стратегії виживання населення в умовах окупації стали більш зрозумілими з наукової точки зору. Науковець вказує на значення періодичної преси, зокрема, газети «Українське слово», яка відіграла ідеологічну роль у часи окупації [53].

Варто зазначити, що огляд праць про Олену Телігу дає змогу нам всесторонньо оглянути громадську, політичну, а також творчу діяльність діячки. Опрацювання джерельної бази дозволяє зробити висновки, які допоможуть висвітлити внутрішні переживання та виклики, які постали перед поетесою. Мемуарні джерела, зокрема спогади тогочасних громадсько-політичних та культурних діячів про Олену Телігу, опрацьовані в дослідженні. Це дозволяє нам охарактеризувати життя та діяльність авторки, її незламний характер та безкомпромісну позицію, незважаючи навіть на загрозу власному життю. Важливою частиною дослідження постаті Олени Теліги є епістолярна спадщина, яка є досить невеликою за кількістю. Через призму листів ми бачимо, як розвивалася патріотична свідомість діячки. У листах зафіксовано, що поетеса була завжди чуйною, доброзичливою, товариською.

Розділ 2.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕТЕСИ

Олена Теліга, чиє дівоче прізвище було Шовгенева (в інших джерелах зустрічається як Шовгенів), народилася 21 липня 1907 року, за іншими даними – 8 вересня 1906 року. Щодо місця народження, існують розбіжності в джерелах: одні зазначають, що вона народилася в Санкт-Петербурзі, а інші стверджують, що це було Іллінське під Москвою. Останні дослідження підтверджують, що Олена, будучи дитиною, називала Петербург своїм місцем народження. Проте з усіх доступних даних випливає, що вона народилася в Іллінському під Москвою 21 липня 1906 року [43, с. 84]. Б. Червак називає її місцем народження Петербург, хоча це є помилково [62].

Олена Теліга народилася у родині професора Івана Шовгенова, українця, та матері, Уляни (Юлії) Степанівни Качковської, яка мала корені з Поділля. Проте існують різні версії стосовно походження матері Олени. Наприклад, Галина Лашенко, яка була молодшою дружкою на весіллі Олени Теліги, стверджує, що мати Олени, Юлія Шовгенева (у дівочтві Нальянч), була білоруського походження [8].

Цікаві відомості про батька Олени Теліги та походження прізвища «Шовгенів» виклав Євген Маланюк [11]. Він описує професора Шовгеніва, батька Олени, як жвавого, культурного і дуже різностороннього чоловіка, який цікавився літературою і мав глибокі знання в цій сфері. Попри свою наукову діяльність, він також був інженером-творцем та працював над різними проектами, включаючи зрошення Туркестану та регулювання річок Волги та Москви. Його прізвище, «Шовгенів», викликало допитливість, і він згадував, що його батько говорив про осетинські або кавказькі коріння цього прізвища.

Під час окупації Маланюку довелося побачити витяги з архівів, де він знайшов роз'яснення походження прізвища «Шовгенів». Згідно з цими

документами, на Лівобережжі в часи Гетьманщини, на перехідному етапі між XVII і XVIII століттями, була судова справа, де в якій однією з учасниць виступала молода жінка з прізвищем «Шовгениха». Це свідчить про давнє походження роду на Лівобережжі, і, можливо, деякі зв'язки з осетинсько-кавказькою культурою. Однак з часом ці зв'язки зникли, а прізвище і рід поглинулися українською культурою [11, с. 19].

У 1911 році, коли Олені було всього п'ять років, сім'я Шовгенових переїхала до Петербурга. Там батько працював інженером-гідротехніком, а пізніше став віце-директором департаменту земельних покращень. Він очолював технічні і гідрологічні комітети та викладав у Петроградському інституті шляхів.

Петербург став місцем, де Олена почала усвідомлювати себе як особистість. Там минули її дитячі роки і у спогадах та розмовах з друзями вона згадувала Петербург як своє місце народження. Такі згадки зумовили помилкове вважання Петербурга місцем її народження [60, с. 3].

Олена Теліга отримала відмінну домашню освіту. Під опікою гувернантки вона досить добре вивчила німецьку й французьку мови, причому російська мова для неї була рідною. Проте, щодо української мови, вона її не знала, і вона не усвідомлювала себе як українку [61, с. 7].

Отже, Олена Теліга виростала в аристократичній родині, віддалено від своєї рідної землі і Батьківщини. Для неї поняття Батьківщини не було просто місцем народження. Це була земля предків, край, де народилися її дідуся-бабусі та батьки, які дали їй життя.

Періодично, а саме влітку, Олена Теліга відвідувала Україну, зокрема, Харківщину, де народився її батько. Однак, незважаючи на ці поїздки, вона не вважала ці місця своїм «домом», як вона зізнавалася пізніше у листі до Наталі Ливицької-Холодної. Це свідчить про те, що навіть зв'язок з рідними місцями не зміг змінити її сприйняття Батьківщини та почуття «дому» [19].

У житті Олени відчувалася певна «бездомність», оскільки її батько, як інженер, постійно подорожував по різних куточках колишньої росії і

завичай брав родину з собою. Лише влітку, і то не завжди, вони проводили час на Харківщині, рідній для батька землі, але навіть там вони перебували у різних місцях, тому навіть ця область не стала для неї справжнім «домом». Такі постійні зміни місць проживання створювали у неї відчуття втрати стабільності та корінного місця приналежності [60].

Справжнім домом для майбутньої активної діячки, Олени Теліги, став Київ, куди родина переїхала у 1918 році. Тут вона навчалася в приватній гімназії Олександри Дучинської, яка розташовувалася в будинку, де зараз знаходиться Рахункова палата України. Деякі дослідники вважають, що саме в цьому закладі, окрім російської, французької та німецької мов, вона вперше вивчила українську.

У той час батько Олени працював професором у Київському політехнічному інституті, де він викладав у гідротехнічному та меліоративному відділеннях інженерного факультету. У травні 1920 року інженера Шовгенова призначили на посаду директора департаменту водного та дорожнього господарства в міністерстві шляхів [75].

Проте, навіть при наявності української влади, Київ продовжував залишатися містом, де переважала російська культура та мова, яка користувалася популярністю не лише у владних структурах, а й у повсякденному спілкуванні. Це ілюструє певний випадок, який стався одного дня, коли до дверей їх помешкання постукали. Відкривши двері, мати Оленки побачила високу, струнку постать, молоду, але з худим та вимученим обличчям.

Всім стало зрозуміло, що це один із тих, хто повертався з німецького полону. Він голосно запитав російською мовою, чи в цьому помешканні живуть українці. Відповідь була ствердною. Незнайомець безсило опустився на крісло і почав плакати, крізь сльози оповідаючи: «Три роки тому це було російське місто, а тепер українське. Я князь Трубецькой. Місяць тому я увійшов на територію росії, але знаходжу Україну – де ж росія?». Йому пояснили, що росія починається на північ від Курська.

Це стало для малої Олени першою лекцією про українську революцію. За нею прийшла друга, коли на параді, що відзначав союз Української Армії з денікінцями, мама не пустила її, однак вона все ж вийшла на вулицю після початку стрільби. Від Хрещатика наближався кіннотник. З пістолетом у руці він нахилився над гривною коня, а за ним маяв довгий чорний шлик. На питання «Що сталося?» він радісно вигукнув: «Наконець опять бьём русских». Радість охопила Олену. Цей казковий лицар став втіленням краси і мрій. Він став ідеалом, за яким їй було треба мріяти, хоча вона ще не розуміла справжніх причин цієї конфліктної ситуації [5, с. 11-12].

Уявлення про безхмарне дитинство Олени, які можуть формуватися з літературних джерел, іноді трохи перебільшені. Сама Олена відзначала, що її шлях був визначений «вітрами та сонцем Богом», що вказує на те, що життя поетеси було сповнене як щастям, так і злиднями, а також масою переживань. «Сонячні» дні її дитинства, можливо, не завжди були безтурботними, але вони змішували в пам'яті з труднощами та випробуваннями Олени [51].

Більшовики розпочали наступ на Київ, і Іван Опанасович (батько Олени) розуміє, що тим, хто подорожував різними країнами під час пошуків шпигунів та агентів імперіалістів, доведеться стикнутися з труднощами [37, с. 3]. Отже, 14 листопада 1920 року, разом з урядом, Іван Опанасович був евакуйований до польського міста Тарнова. Син Андрій також приєднався до нього в цій подорожі на Захід.

Після прибуття до Тарнова професор занурився в організаційну роботу, спрямовану на формування українського уряду. Він працював над об'єднанням українських політичних і військових сил, які перетнули річку Збруч та готував їх до повернення на Батьківщину.

Створена Рада Республіки мала виконати цю історичну місію як передпарламент УНР. Обраний головою Ради Республіки Іван Фещенко-Чопівський мав головне завдання – об'єднати роз'єднане й зневірене громадянство на чужині (у Польщі) в одне спільне діло.

До складу Ради Республіки також увійшов Іван Шовгенів, у якого були дружні відносини з родиною Феценків-Чопівських ще з Києва. Це підтверджує донька Ірина Богун-Феценко-Чопівська: «Рада Республіки існувала лише 220 днів, з 8 січня по серпень 1921 року, оскільки після перемир'я між Польщею та більшовиками у Ризі (березень 1921 року) польський уряд заборонив її подальшу діяльність на своїй території» [47, с. 7].

У Києві, під контролем більшовиків, радянська влада швидко припинила приватну освіту, вимагаючи, щоб усі діти навчалися лише в єдиних трудових школах. Інформація свідчить, що Олена потрапила саме до такої школи. У віці 13 років вона почала працювати за пайок на комуністичних фермах, а також допомагала на різних роботах в Києві, включаючи працю в Київському політехнічному інституті, де раніше працював її батько.

«З таємничою радісною усмішкою я мила підлогу і розбивала закопчене начиння, з такою ж усмішкою роздавала повістки або пиляла дрова», – згадувала пізніше у листі до подруги. Як писала Теліга, «Все це мені мало справжнього значення, і я робила це мов у сні, старанно, але не переймаючись усім цим» [51]. Так розпочалося її духовне зміцнення. Олена Теліга змогла навіть влаштуватись на секретарську службу в Київській політехніці, де продовжувала мешкати половина родини Шовгенових, але дівчину звідти звільнили [54, с. 1].

Пізніше, у намаганні уникнути більшовицьких репресій, мати Олени Теліги приймає рішення також виїхати в еміграцію. Для Олени день її п'ятнадцятої осені залишився назавжди в пам'яті, коли вона відчула, що минуло дитинство, і одночасно прощалася з Києвом. У 1923 році родина Шовгенових вирушає з голодного, окупованого і «в боях раненого» Києва за кордон, на захід, до батька [68].

Разом з матір'ю та братом Сергієм вони перетинають кордон, а після недовгого перебування в Тарнові (Польща) у липні 1922 року переїжджають

до Чехословаччини, в містечко Подебради. Там батько Олени, Іван Шовгенів, 28 квітня 1922 року стає ректором Української господарської академії (УГА), а також там уже перебуває її брат Андрій.

Деякі дослідники зазначають, що не лише Андрій, колишній вояк армії УНР, але й Сергій, який зросійшився, вступив до російських літературних гуртків «Скит поетів» і «Далиборка», вже перебували в Чехословаччині [41, с. 5].

У Подебрадах функціонували матуральні курси для молодих чоловіків і дівчат української еміграції. Ці курси призначалися для тих, хто не мав закінченої середньої освіти або втратив документи, що дозволяли вступ до вузу через тяжкі обставини.

Пройшовши однорічне навчання, учасники отримували документ, що називався матурою, який відкривав можливість вступу до вищих навчальних закладів. На ці курси восени 1922 року вступила і дівчина. Навчання було важким, оскільки вона мала значну перерву в освіті, а також не досконало володіла українською мовою. Проте вона наполегливо працювала, щоб досягти свого наміру (див. додаток А).

Усвідомлення себе як українки приходило до Олени повільно, оскільки на її свідомість впливав столичний характер російської імперії, а перебування в російськомовному Києві майже нічого не змінило в цьому відношенні. Отже, при переїзді до середовища української еміграції спочатку вона відчула себе приголомшеною.

Свої перші враження після прибуття до Польщі вона так описувала Уласові Самчукові: «Мені п'ятнадцять років, я ж народжена у царстві імператора..., вихована на мові Пушкіна і враз, перейшовши границю, опинилася не лише в Польщі, що здавалася мені романом Сенкевіча, не лише «в Європі», але й у абстрактному царстві Петлюри, що говорило «на мові» і було за «самостійну». Ви це ледве чи можете зрозуміти... Уявіть собі великодержавного, петербурзького, імперіалістичного шовініста, який з перших дитячих років звик дивитися на весь простір на схід, захід і південь

від Петербургу, як на свою кишенькову власність. І якого не обходять ні ті живі людські істоти, що той простір заповняють, ні ті життєві інтереси, що в тому просторі існують. От така собі Богом дана Русь, у якій всі ті «полячішки і чухна» лише «дрянь», яка кричить, що їй «автономія нужна...» [60, с. 330–331].

За свідченням товаришів Олени, дівчина активно брала участь у студентських вечорах. Одним із таких документів є записка управителя канцелярії інституту, якою, за дорученням ректора, просили студентку Олену Шовгенову обов'язково прибути 9 квітня 1927 року на пробу декламації до Академії-концерту на вшанування пам'яті Т. Шевченка. Окрім того, існує програма цього концерту чеською мовою, де серед учасників колективної декламації поеми Т. Шевченка «Великий льох» згадується і О. Шовгенівна-Телігова [60, с. 326]. Поетеса завжди брала участь у різноманітних заходах. О.Штруль-Жданович зазначає, що в університетські часи мабуть, не було жодної студентської зустрічі, в якій не брала б участь Олена Теліга [4].

Така висока честь, а саме участь у таких вечорах, свідчить про високий рівень освіти поетеси та її успіхи у вивченні української мови. На одному із таких вечорів Олена зустріла свого майбутнього чоловіка – Михайла. Це був концерт у Студентському Домі в Празі взимку 1924 року, керівництво якого було покладене на Євгена Вирового. Цей вечір був проведений видавництвом «Українська молодь» і пройшов дуже успішно. За зібрані кошти був виданий збірник віршів Гали Мазуренко, а пізніше – твори інших молодих авторів.

Про активне студентське життя поетеси і її знайомство з майбутнім чоловіком розповідає Зоя Плітас: «Згодом прийшлося мені зустрічати Лену під час спільних студентських виступів чи свят... У зиму 1924 року, коли «Видавництво Української Молоді» влаштовувало концерт у Студентському Домі у Празі під керівництвом Євгена Вирового, Леночка завзято допомагала організувати цей вечір, який пройшов дуже успішно, як з мистецького, так і з фінансового боку. Найбільшою винагородою для Леночки за її віддану працю на користь видавництва (на виручені гроші ми видали тоді збірку

віршів Галі Мазуренко) було її знайомство з Михайлом Телігою, її майбутнім чоловіком, який на тій вечірці грав на бандурі та співав українські думи» [55, с. 341].

Безперечно, Михайло Теліга відіграв велику роль у перетворенні колишньої російськомовної дівчини Леночки Шовгенової на видатну українську поетесу та патріотку Олену Телігу. Як згадує у своїх спогадах Олег Жданович, саме через Михайла Телігу вона потрапила у коло студентів, що підтримували націоналістичний світогляд: Леонід Мосендз, Євген Маланюк, Микола Сціборський, Юрій Дараган, Максим Грива, Микола Чирський. Тут вона знайшла свій український ідеал та відчула себе частиною націоналістичного руху [4, с. 5].

Унікальні документи, що збереглися, – спогади студентів Української господарської академії в Подєбрадах, які розкривають надзвичайно цікаві аспекти їхнього життя. Вони розповідають про найяскравіші епізоди минулого і про переживання, пов'язані зі своєю Батьківщиною. Ці спогади стали своєрідним свідомством важливих історичних подій, які змінили життя кожного з них.

Одним із таких документів є твір Михайла Теліги під назвою «Як я став свідомим українцем» [24]. У цьому творі він розповідає про свій шлях до національної свідомості, який розпочався зі збирання навколо себе однодумців, поширення української культури та викликання любові до рідної мови та традицій.

Під час революційних подій він жив мрією про велику соборну Україну і навіть приєднався до українського війська, де виконував різноманітні функції – від фельдшера до ад'ютанта головного отамана Симона Петлюри.

Ці спогади відображають глибоке переконання України та свідомий вибір стати активним учасником національно-визвольного руху. Для поетеси, яка пізніше стала його дружиною, ці ідеали стали не лише джерелом інспірації, але й ключовим аспектом у її власній національній ідентичності [24].

Товариство, в якому опинилася Олена, складалося з майбутніх видатних діячів та представників української інтелігенції. Її коло спілкування включало товаришів по інституту, разом з якими вони вивчали українську господарську справу. Наприклад, на одному курсі з Оленою навчалися Василь Куриленко, Галя Мазуренко, Оля Русова та інші, які згодом стали відомими українськими письменниками, поетами та громадськими діячами.

Пізніше до їхнього кола долучилися також Юрій Дараган, Олег Кандиба, Юрій Шкрумеляк та інші, які продовжили своє навчання на різних підвідділах. В Українській господарській академії в той же час навчалися і Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Микола Сціборський, тобто особистості, які згодом також стали відомими в українському суспільстві як видатні громадські діячі, письменники та науковці. Це товариство не лише сприяло культурному і духовному розвитку кожного з його членів, але й стало місцем, де зароджувалися ідеї та проекти, які в майбутньому внесли вагому лепту у розвиток українського національного руху [60, с.343].

Відносини Олени Теліги з іншими емігрантами були насиченими та важливими для її особистого й творчого розвитку. Зокрема, ще з часів перебування в Подєбрадах, вона тісно співпрацювала з низкою осіб, що стали відомими особистостями української еміграції.

Одним із важливих знайомств було з Анною Троян, яку вона зустріла ще в Подєбрадах. Ця знайома виявилася дружиною Дмитра Трояна, який разом із Михайлом Телігою співав у студентському хорі. Крім того, Надія Равенко-Троян, дружина Дмитра, першого року навчання в академії в Подєбрадах мешкала в домі батьків Олени Теліги, що ще більше зближувало їхні родини.

Однак, особливо теплі відносини Олени були з Василем Куриленком. Разом з Леонідом Мосендзом, він відіграв важливу роль у перетворенні Оленки з російськомовної дівчинки на свідому українку. Ця дружба відзначалася не лише тим, що Куриленко допоміг їй у засвоєнні української

мови та культури, а й тим, що вони разом долучилися до національного руху та підтримували один одного в нелегкі часи еміграції.

Відмітимо, що вплив Дмитра Донцова на формування патріотичних позицій Олени Теліги був надзвичайно важливим. Його авторитетний статус в українському націоналістичному русі став ключовим фактором у формуванні її світогляду. Особливе значення мала публікація Донцова «Націоналізм» у 1926 році, де він виклав ідеологію українського інтегрального націоналізму.

У вказаній праці автором вказано на важливі аспекти утвердження української нації в умовах ворожого оточення та підкреслено необхідність у сильній, пристосованій нації для її виживання. Роботи Донцова, що публікувалися в «Літературно-науковому віснику», активно обговорювалися в колі друзів та приятелів Олени Теліги.

Зазначені ідеї, викладені Д. Донцовим, знайшли своє відображення й у творчості Теліги, надихнули її на поглиблене вивчення української історії, культури та мови. Цей вплив сприяв утвердженню патріотичних поглядів та формуванню її естетичної позиції. Через певний час ці ідеї, перетворившись на її особисті переконання, знайшли відображення в її власній творчості [60, с. 343].

Спілкування з Дмитром Донцовим стало для Олени Теліги не лише джерелом самосвідомості, але й пріоритетним етапом у її особистому та професійному розвитку (див. додаток Е). Це спілкування вибудувало міцну дружбу між ними, яка була джерелом великих можливостей для самореалізації. Товариські відносини з Донцовим розкрили перед Оленою перспективи самостійного становлення, розвитку сильного та цілеспрямованого характеру, а також високої моральної дисципліни.

Він вчив її, що «моторами історії, які рухають та впливають на народи, є окремі особистості, за якими рухаються маси» [32, с. 6]. Ці слова відкрили перед нею нові горизонти розуміння власної ролі в історичному процесі та сутності національного самовизначення.

Дмитро Донцов визначив своє завдання у формуванні літературного обличчя країни – створення літератури, яка сприятиме національному активізму та націоналізму, втіленню «невгнутих» характерів. Цю місію він реалізував переважно через редакційну роботу у журналі «Літературно-науковий вісник» (з 1933 року «Вісник»), в якому молодь, включаючи і саму поетесу, активно публікувала свої твори. Більшовики звали Дмитра Донцова ворогом України, «український фашистом» [49]

У цьому журналі сформовано ідеологічно-естетичні принципи, де домінувала воля над інтелектом, дія над спогляданням. Його сторінки були місцем для публікації літературних творів, які втілювали патріотичні та національні ідеали, стимулювали громадянську активність та самосвідомість. Це була платформа, де автори могли висловлювати свої погляди та сприяти формуванню нової національної літературної та культурної ідентичності [35, с. 102].

Таким чином, Донцов не лише висловлював ідеї українського націоналізму, але й активно боровся за їхнє поширення та впровадження в життя. Він виступав як важливий критик та ідеолог, що підтримував культурний та національний розвиток України, спонукаючи молоде покоління до самоствердження та захисту національних інтересів [30, с. 3].

З другої половини 1920-х років Дмитро Донцов став справжнім кумиром для української молоді. Його ідеї та місія творення нової епохи в історії нації особливо приваблювали молодь. З моменту заснування Організації українських націоналістів (ОУН) у 1929 році, яка значною мірою поділяла принципи, що їх пропагував Донцов, його вплив на українське суспільство став ще більшим.

У своїй праці «Націоналізм» Донцов визначав головні принципи націоналізму: незалежність та боротьбу за неї. Він виступав за національну революцію проти «московщини» і відкидав ідею «порозуміння» чи «еволюції» як шляху до досягнення мети.

Ці тези ставали антитезою драгоманівства та соціалізму, представником яких був Михайло Драгоманов, чий слова звучали: «Гей, українець просить немного..». У ідеології «Націоналізму» замість «немного» став пріоритет «все», а замість «просить» – «здобуває». Така позиція відповідала потребам та амбіціям тих, хто прагнув до повної незалежності та самовизначення українського народу [30, с. 4].

В українському літературознавстві існують дві протилежні точки зору щодо впливу Дмитра Донцова на творчість Олени Теліги. Перша думка стверджує, що вплив Донцова був мінімальним і обмежувався можливістю публікацій у його журналі «Вісник». Друга точка зору, навпаки, перебільшує значення цього впливу, розглядаючи творчість Теліги як поетичний еквівалент публіцистичних творів Донцова. Націоналіст справедливо зазначав: «Олена Теліга залишила нам зразок справжньої панської поезії»[3, с.8]. Попри все, Дмитро Донцов наголошував на унікальності її творів. Кожна поезія Олени Теліги є завершеною та замкненою в собі [66].

Проте сама Олена Теліга спростовує неконструктивність першого твердження. У своїй статті «Партачі життя» вона ставить Дмитра Донцова поруч зі своїми кумирами, такими як Олена Пчілка, Леся Українка і Василь Стефаник.

Вона вважає, що вони всі змагалися своїми силами і талантом, щоб створити новий тип українця. Це свідчить про те, що вплив Донцова на Телігу був значний, а вона сама сприймала його як одного із ключових постатей в українському літературному каноні.

Щодо другого твердження, воно лише частково правильне. Воно не враховує вродженого індивідуалізму Олени Теліги, який зміцнював її особистість та робив її творчість унікальною. Таким чином, хоча вплив Дмитра Донцова був значним, він не визначав її творчий шлях виключною мірою [63, с. 10].

Таким чином, інтелектуальне оточення, створене Донцовим у «Літературно-науковому віснику», вплинуло на творчість Олени Теліги,

надаючи їй можливість висловити свої ідеї та переконання широкому читацькому колу. Націоналістичні ідеї, що пропагувалися в «Літературно-науковому віснику», і вплив Дмитра Донцова на сам процес видання та вибір публікацій мали значний вплив на творчий розвиток поетеси. Вони стимулювали її до рефлексії над українською національною ідентичністю та патріотизмом, що відобразилося в її поезії. Таким чином, вплив Донцова на творчість Теліги був далеко не лише поверхневим, але й глибоким, формуючим її художню манеру та світогляд [29, с. 5].

Перебування у Польщі виявилось часом значного творчого розквіту для Олени Теліги. Це можна пояснити тим, що на той момент вона вже була дорослою особистістю з визначеною національною свідомістю, життєвими ідеалами та принципами. Ці аспекти відобразилися в її поезії та публіцистиці, а пізніше – у вираженні політичних позицій та вступі до Організації українських націоналістів (молодіжної).

Весілля з Михайлом Телігою 1 серпня 1926 року і отримання ним фахової кваліфікації інженера в червні 1929 року стали важливими етапами в житті Олени (див. додаток Б). У той момент Олена Теліга мала особливу зовнішність. Вона не була красунею, але приваблювала людей, які її оточували. Читаючи спогади Г.Лащенко, можемо побачити, що вона описувала Олену так: «Риси обличчя мала неправильні, ніс надто короткий, тонкі, нервові уста» [8, с.12].

Михайло надзвичайно любив свою дружину. Варто наголосити, що Олену він сильно та боляче часом ревнував, інколи навіть неконтрольовано [6]. Переїзд до Варшави восени того ж року також відкрив нові можливості для розвитку її творчості та ангажування в політичному житті [59, с. 13].

Еміграція в Польщу, зокрема до Варшави, мала свої особливості і відбувалася у два основні періоди, як згадує у своїх спогадах Наталя Лівницька-Холодна, подруга Олени Теліги. У перший період українська вояцька молодь, що вирвалася з польських таборів, рішуче прагнула отримати освіту як засіб для майбутньої боротьби з ворогом. Це був час, коли

багато українських молодих людей переїжджали до Варшави з метою навчання та саморозвитку.

Другий період почався приблизно в кінці 1928 року і характеризувався приїздом молодих людей, які вже мали закордонну освіту і бажали нострифікувати свої дипломи, а також нових українських інженерів, випускників Української господарської академії в Подєбрадах. Чехія мала обмежені можливості для працевлаштування, тому Варшава стала привабливим напрямком для багатьох. Для подружжя Михайла та Олени Теліги приїзд до Варшави був і результатом родинних зв'язків, оскільки там вже проживав батько Олени [10, с. 82].

Варто відзначити, що Олена Теліга почала свій творчий шлях ще в Чехословаччині. Її перші вірші були опубліковані у 1928 році у журналі «Вісник». Серед них були вірші «Весняне» і «Тільки вечір злітає над місто». Ці твори є першими кроками Олени Теліги в літературному світі і відображають її талант і вміння виразно передавати почуття та емоції через поезію [60, с. 458].

Олена Теліга вже на студентських часах виявляла жвавий інтерес до літературних справ. За словами Зої Плітас, вона активно брала участь у дискусіях з молодими літераторами та впевнено висловлювала свої погляди. Серед її оточення були такі талановиті особистості, як Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Максим Загривний, Галя Мазуренко, Наталя Лівицька, Микола Чирський.

Зазначається, що Олена охоче ділилася своїми віршами у вузькому колі друзів, що свідчить про її захоплення поезією. Також у спогадах Михайла Мухина згадується епізод, коли Олена Теліга організувала поетичний турнір, де Грива представив свої вірші. Ці деталі свідчать про активну участь Олени Теліги в літературному житті ще з її студентських років [45, с. 12].

Олена Теліга стала однією з провідних фігур «Вісниківської квадриги», яка відігравала важливу роль у духовному житті української еміграції. Ця квадрига поетів, що складалася з Євгена Маланюка, Леоніда Мосендза,

Олени Теліги, Олеся Ольжича, а також із Юрія Клена, визначила потенціал журналу «Вісник».

Творчість цих поетів відзначалася певними спільними рисами, які витікали з ідеологічної платформи, започаткованої Дмитром Донцовим. Ця група молодих поетів відчувала на собі важливі історичні події, зокрема поразку Української Народної Республіки, несповнене бажання народу мати власну державу та злиденність життя в еміграції. Усе це сильно позначилося на їхній творчості, надаючи їй особливого емоційного та ідейного забарвлення [73, с. 219].

Творчий шлях Олени Теліги був насиченим та продуктивним, починаючи з початку її поезійної діяльності у 1928 році та протягом перебування в Польщі з 1929 по 1941 роки. Кожен її вірш, кожна рецензія чи стаття мали свої особливі причини для написання в той період [60]. Оцінюючи творчий доробок Олени Теліги, визначені науковці та дослідники літератури й мистецтва ставлять її в один ряд з Лесею Українкою [27].

Це свідчить про великий вплив, який вона мала на українську літературу та мистецтво, а також про значимість її творчості в контексті української культури. Її поезія відзначається глибоким інтелектом, витонченим почуттям мови та виразною емоційною силою, що робить її твори важливим джерелом вивчення української літературної спадщини.

Творчість Олени Теліги розвивалась, незважаючи на складні умови життя у Польщі, бо постійно не вистачало коштів. Довелося їй працювати манекенницею в магазині моди та виступати з музичними номерами у нічних кабаре. Сама поетеса згадувала важкі часи, коли доводилося стояти перед кравчинями та кравцями у магазині моди чи жити на селі через роботу чоловіка. Для освіченої жінки, яка звикла бути активною, це було великим випробуванням.

Незважаючи на усі труднощі, Олена Теліга продовжувала творити і брати участь у громадській діяльності. Їй доводилося черпати натхнення навіть в умовах важкої праці та віддаленого місця проживання. Життя в селі,

де її оточували неосвічені люди та представники інших націй, що не завжди розуміли її ідеали, не заважало їй продовжувати творчу діяльність. Навпаки, ці випробування лише зміцнювали її волю та віру у власні сили.

У кінці 1920-х та у 1930-х роках у Варшаві діяв уряд УНР, а також Український Центральний Комітет, який був заснований у 1939 році. Також у місті існувало Слов'янське товариство культури й мистецтва. Його українську секцію очолював Юрій Липа, який був відомим поетом, публіцистом, історіософом та організатором.

Разом із Євгеном Маланюком він був одним із засновників літературної групи «Танк», яка була відгалуженням «празької поетичної школи». До цієї секції належала й Олена Теліга, яка активно взяла участь у роботі цього товариства [29, с. 347].

Товариство «Танк» виступало як результат полеміки молодих творчих особистостей української еміграції з ідеями Дмитра Донцова. У своїй ідейно-естетичній програмі група визначила такі ключові принципи: радикальна відокремленість від російської культури, підтримка ідеї великодержавності (української), вшанування героїзму та шляхетності. Очолювач групи вважав, що гідність великої української нації полягає в тому, щоб не утікати від Росії до Європи, а провести хрестовий похід української культури і духовності.

Майбутня діячка ОУН (м) готувалася до важкої та тривалої праці на українському культурному полі. Її активна участь у товаристві «Зарево» є свідченням цього. Згідно з відомостями, у період з 1939 по 1941 роки вона очолювала це літературно-мистецьке товариство. «Зарево» було відгалуженням «Просвіти» у Кракові і відіграло важливу роль у культурному житті української еміграції в той час [48, с.47].

Олена Теліга активно бере участь у різноманітних святкуваннях, академіях та літературних дискусіях як у Подебрадах чи Празі, так і у Варшаві. Проте, порівняно з минулим, тепер вона частіше виступає сама, виголошує реферати та читає власні поезії.

Це свідчить про зростаючу активність та самовпевненість у її творчій діяльності. Згодом вона вступає до Української студентської громади, що є ще одним виявом її залучення до українського культурного та громадського життя в еміграції.

Те, що Олена Теліга вирішила готуватися до боротьби за свою націю та державу, свідчить про її визначну роль у важливих історичних подіях. Рік 1932 став епогеєм у її творчій біографії, коли вона не лише виявила свій неповторний поетичний голос, а й зрозуміла необхідність активної участі в боротьбі за національні ідеали. Життя в польському селі не перешкодило їй готуватися до цієї боротьби.

Навпаки, ці умови лише зміцнювали її волю та визначали нові пріоритети. Вправляючись в стрільбі, вона демонструвала свою впевненість і готовність діяти. «Рідкісне поєднання жіночності, м'якості, лагідності з елементами мужності, чисто чоловічим завзяттям - це дало причину покладати надію на О.Телігу як на "нову Лесю Українку» [52]. Слід зазначити, що Олена Теліга була жінкою досить привабливою, надзвичайно розумною, широко освіченою [44].

Навіть у таких незвичайних обставинах її впевненість у перемозі над супротивниками не піддавалася сумнівам. Листи до Наталі Ливицької-Холодної свідчать про її наполегливість та рішучість. Така готовність до самозахисту і підтримка чоловіка в цій справі демонструють велику сили духу та вірність власним ідеалам [48, с. 28].

Вірш «Мужчинам» [20] , який Олена Теліга опублікувала у четвертій книзі «Літературно-Наукового Вістника» за 1932 рік, став початком її активної громадянської позиції та розуміння ролі жінки в суспільстві. Цей вірш вказав на її унікальний погляд на справи та подальшу творчість. У своїх подальших поетичних і публіцистичних працях, вона розвивала ідеї, висловлені у «Мужчинах», зосереджуючись на проблемах жіночої самосвідомості, ролі жінки в суспільстві та створенні ідеального образу української жінки.

Олена Теліга, відчуваючи свою місію як поетеси, української патріотки і жінки, ставила перед собою завдання поєднати ці три ідеали в своєму житті і творчості. Вона прагнула залишатися вірною своїм переконанням і передавати свої думки такими словами, які б збуджували душу і розум. У своєму вірші «Мужчинам» вона висловила своє розуміння ролі жінки в боротьбі. Цей вірш вражає передчуття бою, у якому жінки будуть підтримувати своїх чоловіків. Він показує, що важливою місією жінки є підтримка і підбадьорення, дарування ніжності і віри в міць своїм чоловікам. Вона вбачає себе поруч з чоловіком у боротьбі за Українську державу, готовою йти з ним до кінця. Олена Теліга є героїнею не в літературному, а у світоглядно-філософському розумінні цього поняття[38].

Олена Теліга вважала, що хоча братися за зброю – не типово для жінки, але вона готова вступити у боротьбу, коли це буде необхідно для досягнення перемоги. Її вірші і публіцистичні тексти служили не лише мистецьким вираженням, але і спонукали до дії, підтримували патріотичний дух і сприяли патріотичному вихованню нації.

Реферат «Якими нас прагнете?», опублікований у «Вістнику» у 1935 році, став ще одним кроком у цьому напрямку, в якому Олена Теліга викладала свої роздуми про сучасний статус та майбутнє жінки в українському суспільстві [60, с. 363].

«Вечірня пісня» відображає той самий підхід Олени Теліги до ролі жінки відносно коханого. У цьому вірші лірична героїня виявляє готовність взяти на себе всі тягарі, що пригнічують душу коханого, і випромінювати ніжність, яка здатна розтопити його тривоги. Вона вбачає свою роль у тому, щоб бути опорою і підтримкою для свого коханого в будь-який час, готовою поділити з ним його навантаження і зміцнювати його для майбутніх випробувань. Таким чином, ніжність є для неї найсильнішою зброєю у підтримці та боротьбі [48, с. 29].

Триптих «Чужа весна», «Сонний день», «Пломінний день» являє собою відтворення поетичних образів, що наростають у напрузі почуттів від

частини до частини. Він починається з відчуттям чужої весни і чужих людей, а потім переходить до спокійного сонячного дня, де здається, що всі думки приглушені, але раптом виникає буря емоцій, спровокована згадкою про рідний край і його славне минуле.

У той же 1932 рік також відноситься і створення знаменитої поезії «Поворот», яка стала відома своєю передбачливістю. Про обставини написання і публікації цієї поезії Олена Теліга писала у своїх листах до Наталі Лівницької-Холодної. У листі від 4 червня 1932 року вона згадує про цей вірш і визнає його як досить вдалий, хоча зазначає, що гризуть її деякі наголоси дієслів [48, с. 31].

Написання поезії «Поворот» відбулося в контексті складних історичних подій та власного внутрішнього переживання Олени Теліги. За її листами до Наталі Лівницької-Холодної, вірш був відісланий Д. Донцову, але через припинення видання «Літературно-Наукового Вісника» не був опублікований. Проте, коли журнал під назвою «Вісник» був відновлений Д. Донцовим у 1933 році, «Поворот» Олени Теліги з'явився в першому томі за цей рік.

Поезія «Поворот» може бути спричинена безпосередніми подіями, зокрема, стратою Василя Біласа та Дмитра Данилишина у грудні 1932 року. Ця трагедія, ймовірно, вразила Олену Телігу і змусила її серйозно задуматися над своєю життєвою позицією та приміряти долю героїв до своєї. Таким чином, «Поворот» може розглядатися як вираз її патріотичних почуттів та засудження режиму тиранії [48, с. 33].

У 1933 році, за декілька місяців до травневої зустрічі з Д. Донцовим, Олена Теліга створила один із своїх найвидатніших ліричних віршів – «Подорожнього» і обіцяла включити його до першого числа нового альманаху «Ми», який готувала група митців, що об'єдналася під такою ж назвою. У цю групу, очолювану Є. Маланюком і А. Крижанівським, також увійшли Наталя Лівницька-Холодна, її чоловік Петро Холодний та інші видатні особистості.

Під час своєї зустрічі з Д. Донцовим у травні 1933 року Олена Теліга показала йому «Подорожнього». Вірш дуже сподобався Донцову, і він запропонував опублікувати його у «Віснику». Хоча, можливо, з певними коливаннями, Олена погодилась. Це рішення викликало велике невдоволення серед групи «Ми», включаючи Наталю Ливицьку-Холодну. Проте їхні дружні стосунки трималися до того часу, поки не розпочалася гостра полеміка між «Вісником» і «Ми», а особливо між Дмитром Донцовим і Андрієм Крижанівським.

Ця полеміка виявилася надзвичайно брутальною і неетичною. У опублікованому огляді «Вісника», автором якого був А. Крижанівський, було зроблено різкі висловлювання на адресу Д. Донцова, хоча раніше вони мали досить дружні стосунки, і Крижанівський хвалив вірші О. Теліги. Така раптова зміна позиції А. Крижанівського, який був близьким другом Н. Ливицької-Холодної, сприйнялася Оленою як нечесність. Вона рішуче взяла сторону Д. Донцова і «Вісника» та й розірвала товариські стосунки з варшавською групою літераторів, яка об'єдналася навколо «Ми» [48, с. 38].

Слід зазначити, що творчість Олени Теліги є актуальною і по сьогоднішній день. Загалом, її спадщина становить 38 віршів та 16 публіцистичних виступів [34, 40].

Отже, життєвий шлях та літературна творчість української поетеси Олени Теліги відзначаються не лише різноманітністю й багатством, але й складністю та важливістю. Її творчий шлях відображає не лише внутрішній світ талановитої поетеси, але й показує непрості соціально-політичні реалії того часу. Написання віршів «Мужчинам», «Поворот», «Подорожній» і багатьох інших свідчило про глибоке розуміння Оленою Телігою потреб і прагнень свого народу. Вона була не лише відомою поетесою, а й активною учасницею громадського життя, яка ставала голосом тих, хто мріяв про незалежність та свободу.

Розділ 3.

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

Одна з найтрагічніших сторінок історії України та й світу загалом – це Друга світова війна. У цей період українці невпинно боролися з окупантами. Для нашого народу окупантами були не тільки нацисти, а й «совєти», які фактично в усі періоди пригноблювали Україну. Олена Теліга була частиною українських націоналістів, які заклали фундамент незалежної держави. Вона, як і інші діячі, боролася та поплатилася своїм життям заради України та українського народу.

У контексті військових подій 1939 року, відомих як початок Другої світової війни, Олена Теліга виявилася серед мешканців Варшави, які постраждали від атак. Діячі, які відчували на собі смак «першої еміграції» в 1939 – 1941 роках знають, яке це було випробування для українського націоналістичного руху. Для Олени Теліги це були важкі часи, в той час вона не могла писати вірші.

У грудні 1939 року родина Теліги переїхала до Кракова. Цей період відзначався масовим прибуттям біженців з західних областей України, які були анексовані радянськими військами. Краків став центром українського культурного і політичного життя, притягуючи до себе численних українських інтелектуалів.

Приїзд Олега Ольжича до Кракова став переломною подією в житті Олени. Їх зустріч відбулася в кав'ярні «Фенікс» у грудні 1939 року. «Елегантна пані, років 30-ти, з прекрасним темнобронзовим волоссям» [15, с.36], – описує У.Самчук поетку. Життєві стежинки Олени та Олега Ольжича переплелись ще в юні студентські роки в Празі, коли поетеса ще була Оленою Шевгеновою, відомою, як донька ректора Української господарської академії, а він – молодий хлопець, який палав пристрасстю до археології, Олегом Кандибою. Їхня розмова стала для Олени однією з найважливіших у житті, оскільки поетеса почала брати активну участь в ОУН [60, с.373–374].

Наближення до Організації українських націоналістів стало важливим напрямком у її політичному спрямуванні. Цей крок, який, імовірно, визначив подальший хід подій в особистому та літературному житті Теліги, відображався в активному участі у національному визвольному русі та виразі її поглядів через призму літературних робіт. Політична орієнтація стала важливим етапом на шляху до утвердження суверенності та незалежності України [48, с. 46].

Олена Теліга пройшла важкий шлях до переходу на націоналістичну позицію. Важливу роль тут зіграло її оточення та світосприйняття. Логічним завершенням формування її свідомості став вступ до лав ОУН.

Слід згадати, що 23 травня 1938 року було вбито Євгена Коновальця більшовицькою агентурою, після чого його посаду обійняв Андрій Мельник. 12 жовтня 1938 році ця подія була затверджена документально на «Вужчому проводі» відповідною постановою.

Прихильники Степана Бандери критикували Андрія Мельника та його оточення за те, що вони в своїй ідеології сильно опирались на інші держави, а особливо нацистську Німеччину. ОУН бачили в Німеччині союзника, який міг допомогти вибороти незалежність [57]. Одним з прорахунків націоналістів було несприйняття «расової» політики нацистів. Останні не приховували свою нелюбов до слов'ян, який планувалось знищити [77]. Гітлер планував завоювання «життєвого простору», а отже напад на ссрр [78].

Варто зазначити, що в Третньому Рейху була формальна заборона політичної діяльності всіх ненімецьких організацій. Незважаючи на це, обидва крила ОУН почали у Кракові клопітку роботу зі створення майбутніх державних структур на території України. Прихильники Бандери започаткували «Державну комісію ОУН», натомість крило Андрія Мельника, в свою чергу, розробило «Комісію державного панування». Вказані комісії не спілкувались між собою. Вони вели розробку структури органів держави на той випадок, якщо утвориться «самостійна держава» [13,14].

Трагічна доля Карпатської України мала б слугувати для ОУН визначним фактором для вибору союзника. Саме тут були стратегічні прорахунки ватажків націоналістів для боротьби за незалежну державу.

Після розколу ОУН Олена залишилась на стороні полковника Андрія Мельника. Проте, варто зазначити, що поетеса боляче сприйняла цю подію, це було її особистою трагедією. Її близькі друзі опинились по різні сторони, стали ділитись на «своїх» та «чужих».

Олена Теліга відчувала велику підтримку серед своїх друзів. Вони давали їй натхнення для подальшої боротьби. Вона активно долучилася до роботи української культурно-освітньої організації «Просвіта» у Кракові, зокрема у мистецькій секції під назвою «Зарево», де з лютого 1940 року очолила управу. Також вона стала членом журі літературного конкурсу, організованого «Українським видавництвом» у Кракові, присвяченого історичним та побутовим творам, пов'язаним з різними регіонами України.

Олена Теліга була активною учасницею підготовки до видання літературного альманаху «Буде буря!», призначеного для публікації патріотичних творів. Вона написала передмову до цього видання. Її ім'я також фігурувало серед співробітників журналу «Пробоем», опублікованого у 1940 році. Олена активно брала участь у різноманітних заходах, організованих «Просвітою» у Кракові, виступаючи з рефератами перед місцевим населенням [48, с. 47].

Поміж усіма видимими аспектами діяльності Олени Теліги, вона також з великим захопленням займалася нелегальною роботою. Вона складала відозви, летючки, та виступала перед аудиторією школи організаційного активу з питань української культури й методів її використання для піднесення національної свідомості. Про цей факт О. Штуль, який працював разом з нею, в подальшому писав: «Тут чулась вона в своїй стихії. Революційне підпілля, що залишалось підпіллям і на еміграції, манило її не лише своєю таємничістю. Тут чула вона передовсім серйозність. Чула відданість і конкретність, позбавлену всякого сліду фрази й порожнього

теоретизування. Тут чулась в рядах справжніх вояків підпілля. Тут панувала справжня діловитість і точність, зумовлена напругою постійної гри зі смертю. І ніхто певно не підходив так діловито, так щиро, так віддано, ніхто не працював так точно й солідно в цій кухні підпільної боротьби на українських землях, як Олена Теліга»[48].

Свої думки та міркування Олена Теліга відображала в написаних нею і виголошених у той період рефератах. Один з них, «Книжка – духовна зброя», був виступом 11 травня 1940 року на літературно-мистецькому вечорі з нагоди відкриття бібліотеки «Просвіти» у Кракові. Цей виступ відображав її уявлення про важливість культури та освіти в боротьбі за національну свободу. Ще один реферат, «Вступне слово на Академію в честь Івана Мазепи»[18], вона виголосила в Криниці на Святочній Академії 22 вересня 1940 року. Цей виступ, ймовірно, висвітлював її погляди на історичних діячів України та їхню роль у національній боротьбі.

Третій реферат, «Партачі життя»[21], був написаний весною 1941 року і виголошений у краківській «Просвіті». Цей виступ, ймовірно, стосувався соціальних аспектів життя та проблем, які стояли перед українським народом у той час. Ці реферати слугували засобом вираження поглядів та ідеалів Олени Теліги на соціальні та культурні питання, а також відображали її залучення до культурно-просвітницької діяльності в умовах національної боротьби [48, с. 48].

У своєму виступі, який відбувся 11 травня 1940 року, Олена Теліга висловила думки, що мають актуальність і в сучасніший період. Вона зазначила, що чужинці не раз використовували книги про Україну як засіб впливу на ментальність місцевого населення і, при цьому вони були лише інструментом на користь ворога. Олена Теліга підкреслила необхідність того, щоб слово українських письменників стало такою ж важливою зброєю, як і фізична. Вона закликала до обережного використання цієї «духовної зброї» та наголосила, що лише правильно використовуючи її, можна досягти перемоги [72, с. 101].

Олена Теліга вважала, що слово має бути поруч зі зброєю, служити їй і бути для неї. Вона прагнула злагодити ці дві, на перший погляд, різні сфери, які неодноразово були на противагу одна одній. Ця ідея виявилася настільки важливою, що вона навіть нагадала про назву збірки поезій Євгена Маланюка «Стилет і Стилос», що символізувала злагодження двох засобів впливу – слова та зброї [48, с. 48].

У своїй рецензії на збірку поезій «Перстень Полікрата» (1939) Євгена Маланюка, Олена Теліга високо оцінила його творчість за виразну індивідуальність і переконливу патріотику. Вона підкреслила, що Маланюк є поетом націоналістичним, відзначивши, що його поезія відзначається відсутністю «банальної бомбастики», яка зазвичай, приписується націоналістичній літературі. Вона зауважила, що поезія Маланюка наділяє метал меча живим духом і молитвою, збуджуючи серця та розуми тих, хто помер, щоб пробудити живих до життя [25].

У «Вступному слові на Академію в честь Івана Мазепи» [72, с. 104] виявляється, що Олена Теліга була занурена в актуальну історичну проблематику. Через міжрядкові аналогії вона намагалася підкреслити схожість між Великою Руїною, що існувала в часи Івана Мазепи, і теперішньою руїною, яку завдала Україні Московія.

Подібно до Мазепи, який шукав способи «обрубати нахабні московські пальці, що вже глибоко вбилися в живе тіло української нації», виявляючи гнучкість та здатність до стратегічних альянсів навіть серед ворогів, так само і сучасні борці за незалежність України повинні діяти. Для Теліги Мазепа став символом справжнього державного лідера і втіленням боротьби за суверенітет країни. Поетеса також вважала, що саме гетьману І.Мазепі належить заслуга розвитку стилю українського бароко [27].

У своїй доповіді «Партачі життя (До проблеми цивільної відваги)» [21], Олена Теліга розвиває ідею про необхідність не лише шанувати і вшановувати національних героїв, але й активно впроваджувати їхні думки і ідеї в реальне життя. Вона підкреслює важливість підготовки мас до

прийняття цих ідей, щоб вони могли розуміти та підтримувати дії своїх героїв, і щоб «ці дії не здавалися їм дикими або безглуздими» [21].

Теліга висловлює щиру турботу про те, що в суспільстві існує багато «партачів», людей, які не мають здатності захищати власну гідність і не виявляють цивільної відваги в щоденному житті. Вона наголошує, що без такої відваги навіть найсвятіші ідеї не зможуть перемогти [48, с. 49].

За визначенням Олени Теліги, «цивільна відвага» – це вміння відмовитися, коли вимагаються дії або вчинки, що суперечать твоїй гідності і переконанням. Це також виявлення власної ідентичності у всіх ситуаціях та перед різними людьми, відверто маніфестувати і захищати свої особисті переконання навіть перед тими, хто не поділяє твоїх поглядів.

Цивільна відвага також полягала в підтримці тих, кого ти шануєш, навіть якщо це призводило до ризику неприємностей або осудження з боку інших. Крім того, це вміння відверто говорити правду тим, кому вона належить, замість шепотіння за їхніми спинами, і навіть якщо це може викликати неприємності. Олена Теліга сама була сміливою і діяла відповідно до власного кодексу честі.

У червні 1941 року, коли німецькі війська напали на СРСР і відкрили фронт української землі, ОУН готувала похідні групи для діяльності на окупованій території України. Олена Теліга виявилася серед перших, хто хотів приєднатися до них. Друзі поетеси намагалися переконати її відмовитися від цього кроку, приводячи різні аргументи, але всі вони були безсилі перед рішучістю Олени Теліги повернутися до Києва і поділитися долею свого народу [48, с. 50].

Супутником Олени Теліги на початковому етапі цієї небезпечної подорожі був Улас Самчук. Михайло ще не міг залишити Краків і мав намір виїхати в Україну пізніше. Олена планувала спочатку дістатися до Львова, а потім – до Києва. В якості діяча Культурної референтури ОУН їй належало зв'язатися там з місцевими українськими націоналістичними силами й

посилити боротьбу за згуртованість нації, за відродження культури, за незалежність [24].

Після прибуття до Львова [70], де знаходилася головна квартира ОУН, Олена Теліга та Улас Самчук зустрілися з Олесем Ольжичем та іншими знайомими з різних кінців країни, а саме з Іваном Рогачем із Закарпаття, Орестом Чемеринським з Берліна, Михайлом Михалевичем з Праги та іншими. За період перебування у Львові була пророблена клопітка робота, а саме, були проведені різні виступи, а також ініційовані зустрічі ОУН.

Атмосфера націоналістичного руху погіршилася після вбивства у серпні 1941 року в Житомирі провідних членів ОУН Миколи Сціборського та Омеляна Сеника-Грибівського. Оточення Степана Бандери стало підозрювати у скоєнні злочину. Однак, після завершення війни були докази, які висвітлювали дану ситуацію по-іншому. Степан Бандера та його оточення не визнавали причетність до вбивства. Але в той час, у серпні 1941 року, провід ОУН не мав інших пояснень. Ця подія знаменувала появу «Відозви ОУН». Основною авторкою вказаного документа була Олена Теліга. Головною ідеєю Відозви було засудження братовбивства. Важливим аспектом твору була агітація єдності всіх українських сил задля порятунку Батьківщини [48, с. 54].

Олена Теліга, незважаючи на аргументи Олеся Ольжича, який намагався вберегти її від небезпеки, наполегливо прагнула дістатися до Києва. У результаті тривалих боїв за Київ, вона прибула до Рівного 12 вересня, куди раніше виїхав Улас Самчук і вже встиг налагодити випуск української газети «Волинь». Там, очікуючи належного моменту для подальшого переїзду до Києва, Олена Теліга почала співпрацювати з редакцією цієї газети та опублікувала там свої статті «Розсипаються мури»[23], «Братерство в народі»[17], «Прапори духа»[22] [48, с. 54]. Зокрема, варто зазначити, що в Рівному Олена навідувалась до родини О.Штуля-Ждановича [2].

У своїх статтях вона розкривала облудність і фальшивість сталінського гасла дружби й братерства народів. Вона висловлювала своє розчарування тим, як це гасло, на перший погляд, звучало привабливо, але насправді було порушене терором та голодом, зокрема українцям, які були обібрані до нитки. Таким чином, вона закликала протиставити ідеї інтернаціоналізму націоналістичному світогляду та сприйняти братерство народів як братерство в середині народу [17, 48, с. 54].

У листі Уласа Самчука бачимо, яким було повернення Олени до рідного серцю міста: «Вїздили ми до Києва в такий же день, осінній і прозорий, як у вірші Олени. Коли проїздили коло Політехніки, Олена так хвилювалася, що мало не випала з авта» [60, с. 387]

Після прибуття до Києва 22 жовтня 1941 року, Олена Теліга, активістка ОУН, зазнала розчарування від зіткнення з реальністю, що суттєво відрізнялася від її очікувань (див. додаток В). Місто було все ще під контролем іноземних військ, а попередні управителі залишили негативні наслідки, зокрема, в серцях місцевого населення, де просувалася ідея знищення національної свідомості. Цю реальність вона відчула особисто та висловила свої погляди через ряд публікацій, зокрема у статті «Розсипаються мури», що була опублікована в газеті «Волинь» 5 жовтня 1941 року. У цій статті вона висловлювала своє розчарування від відсутності ілюзій і наголошувала на тому, що присутня пропаганда Москви залишила невиліковний слід на українській свідомості [48, с. 55].

У Києві Олена Теліга негайно долучилася до діяльності Спілки українських письменників, яку очолювала з 8 жовтня, і активно сприяла створенню літературно-мистецького додатку «Літаврів» до газети «Українське слово». Незважаючи на цензуру, яка була запроваджена окупаційним режимом, співробітники видання пробуджували в народі національну та патріотичну свідомість [33]. «Літаври» виходили в світ на чотирьох газетних сторінках, в числі яких був підзаголовок «Тижневик

літератури і мистецтва» з третього числа вказувалося «Недільне видання газети «Українське Слово».

На четвертій сторінці вказано: «Редагує Олена Теліга. За редакцію відповідає Іван Рогач. Видавництво «Українське Слово». Друкарня – Бульварно-Кудрявська, 24». З третього числа вказаного періодичного видання на сторінці чотири написано: «Видає Українське видавництво. Відповідальний редактором є Іван Рогач. Редагує Олена Теліга». Адреса друкарні вказана та сама [1].

ОУН розробила стратегію, головною метою якої було скористатися моментом хаосу, таким чином взяти під свій контроль суспільно-громадське, культурне, а також господарське життя народу. Першочерговим завданням було збудження суспільної думки українців. Оскільки друкарні були суттєво пошкоджені, кількість примірників «Українського слова» становило тільки 500 штук. Спільними зусиллями технічні труднощі було подолано і газета почала виходити накладом 50 000 примірників. [25]. Тираж був величезний, проте була величезна черга за газетою.

Крім того, вона ввійшла до складу Української Національної Ради, що була утворена 5 жовтня 1941 року в Києві за ініціативи О. Ольжича та під керівництвом професора Миколи Величковського.

Метою цієї установи було стати представницьким органом, який би взяв на себе цивільну владу на окупованій нацистами території України з метою згуртування нації для відновлення економіки, відродження української мови та культури, які були руйновані більшовицькою владою. У перспективі, користуючись знесиленням обох тоталітарних режимів, рада планувала зміцнити незалежну Українську державу.

Олена Теліга, яка обіймала посаду голови Спілки українських письменників, була призначена до складу Української Національної Ради як визнана українська письменниця. Її головною метою було об'єднання представників культури та письменників. Під її керівництвом 15 листопада

відбулися загальні збори Спілки українських письменників, на яких було затверджено перший тимчасовий статут.

Олена Теліга доклала зусиль, щоб нова структура Спілки українських письменників не повторювала шаблону радянської Спілки письменників України, яка була поділена на чотири відділи (поезії, прози, драматургії та критики), кожен з яких контролював творчість літераторів певного жанру. Нова структура передбачала, що творчість зосереджується в клубі, де регулярно (щотижня) обговорювалися твори письменників всіх жанрів, а також літературні й літературно-філософські питання. У роботі клубу брали участь всі члени Спілки, а також запрошувалися працівники суміжних галузей мистецтва.

Плани, що розроблялися у Спілці українських письменників, були перспективними. Зокрема, було організовано видавництво «Культура» з виходом однойменного журналу, планувалося видання літературно-критичного альманаху та збірки недрукованих поезій Євгена Плужника, а також й інші проекти. Проте реалізація цих планів зустрічала великі труднощі. Практично всі відомі українські письменники виїхали з Києва або були евакуйовані. В місті залишалися лише окремі молоді письменники, на яких Олена Теліга звертала особливу увагу, спрямовуючи свої зусилля на їхній розвиток і підтримку [48, с. 56].

На сторінках журналу «Літаври», перший випуск якого побачив світ 16 листопада 1941 року, Олена Теліга подбала про поширення націоналістичних ідей та публікації найкращих зразків української літератури. Читачі мали можливість ознайомитися з творами таких письменників, як Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Остап Олесь, Олесь Ольжич, Олександр Стефанович та інших, чиї твори були заборонені для друку в радянській Україні. Також на його сторінках з'являлися твори письменників, чиї праці були знищені більшовицьким режимом, серед яких були твори Євгена Плужника, Олега Близька, Григорія Косинки, улюбленого письменника Олени Теліги Михайла Хвильового та інших [48, с.47].

«Літаври» виходили друком недовго і вже, адже 7 грудня вийшов його останній, четвертий випуск. На тлі надзвичайно важких обставин Спілка українських письменників працювала на межі можливостей. Однак, за дуже короткий час Олені Телізі вдалося зібрати навколо себе значну кількість обдарованих і талановитих людей. У листі до Олега Лащенкова у Празі, написаному 15 січня 1942 року, вона висловлювала своє бажання видавати цікавий журнал у Празі, передаючи матеріали з України. Це, безумовно, стало наслідком безпосередньої роботи Олени Теліги, її великої харизми й засвідчували, що вона є сильною особистістю.

Олена Теліга активно старалася організувати кооператив «Слово» при Спілці українських письменників, який сприяв забезпеченню письменників додатковим хлібом. Вона також зверталася до Українського Червоного Хреста, щоб отримати допомогу для різних письменників у скрутних обставинах.

Взимку Михайло Теліга прибув до Києва. У столиці сім'я Теліги декілька разів змушена була міняти місце проживання. Одним із їхніх тимчасових домівок була вулиця Караваєвська (сучасна вулиця Льва Толстого), де вони мали Олега Ольжича, Олександра Штуля, Івана Рогача, Ореста Чемеринського серед сусідів. Вони збиралися разом, щоб обмінятися новинами та обговорити тактику поведінки в ускладненій обстановці, яка ставала все складнішою з кожним днем [48, с. 57].

Німецька адміністрація швидко виявила, що будь-які спроби відродження Української держави не відповідали їхнім стратегічним планам, які передбачали підкорення України та її приєднання до Німеччини. В інструкціях рейхскомісаріату України чітко вказувалося на необхідність підготування до все тіснішого об'єднання цієї території з Німеччиною. Німецьке командування розраховувало, що відсутність національної свідомості серед українського населення спростить цей процес. Таким чином, вони не могли допустити діяльності українських інтелігентів, які намагалися

пробудити прагнення до самостійної Української держави у зденаціоналізованому населенні.

Німецька адміністрація особливо пильно стежила за українцями, які прибули до Києва з західних земель або з еміграції, оскільки вони були найбільш активними пропагандистами націоналістичних ідей. У звіті начальника поліції безпеки та СД в м. Києві про ситуацію у Київському генеральному окрузі за лютий 1942 року зазначалося, що німці очікували ускладнень на фронті та розглядали можливість переговорів з ОУН. Під час цих переговорів організація могла висунути вимоги стосовно визнання суверенітету України [25].

Окупаційна влада виявила особливе занепокоєння перед посилення діяльності ОУН під керівництвом Андрія Мельника, яка охопила значну територію окупованої України, включаючи Київ. Відзначалося, що керівництво цієї підпільної організації підтримувало зв'язок з її членами через листівки, що містили промовисті заголовки: «Хай живе самостійна Українська держава» та «Хай живе Організація Українських Націоналістів». Ці листівки не лише висловлювали вітання Андрію Мельнику, але й надавали чіткі інструкції стосовно пропаганди, методів роботи, вербування, об'єднання членів, зберігання таємниць, а також наголошували на наслідках зрадництва. Це викликало особливі опіки та переживання у німецькій окупаційній владі, оскільки вони усвідомлювали, що активна діяльність ОУН може ускладнити їхні плани стосовно України, що передбачали розчленування та приєднання країни до Німеччини [48, с. 58].

Німецька окупаційна адміністрація вжила рішучих заходів для придушення діяльності українських націоналістів. Вже 17 листопада 1941 року наказом вона припинила функціонування Української Національної Ради, яка змушена була перейти в підпілля. Арешти розпочалися безпосередньо після цього рішення. 12 грудня 1941 року співробітників редакції «Українського слова», серед яких були Іван Рогач, Орест Оршан-Чемеринський та інші, заарештували. Редакторське керівництво газети було

передано професору К. Штепі, який, як виявилось, працював на радянську сторону. Під його керівництвом газета продовжила виходити, однак вже під новою назвою «Нове українське слово», і змінила свій ідеологічний курс: у матеріалах газети не мало бути нічого, що могло би порушити імідж окупантів як «визволителів». Олена Теліга, не змігши підтримати такий курс, була змушена припинити видання «Літаврів», оскільки їх заборонено за офіційними вказівками.

Характеризуючи громадсько-культурницьку діяльність Олени Теліги потрібно наголосити на її участі у розвитку театрального життя в Києві. Окупаційна влада дозволила створити відділ культури, в складі якого був мистецький відділ. Режим мобілізував всіх чоловіків на фронт, проте деякі з них змогли втекти, в тому числі і діячі культури. 6 лютого 1942 року Олена Теліга та Іван Гупало відвідали театр, де актори готувались до вистави «Мина Мазайло». Поетеса та драматург попросили зіграти виставу для них. Після закінчення, Олена Теліга зазначила, що Микола Куліш писав п'єсу у «жахливих» політичних умовах, незважаючи на це ніколи не відходив від національної тематики. Слід зазначити, що діячка у виставі мала зауваження до ролі Мокія та пропонувала його зробити більш свідомим та національним [7].

Останні дні Олени Теліги в Києві та обставини її арешту відтворено за свідченнями очевидців подій, зокрема Я. Гайваса, О. Штуля-Ждановича та О. Скорупської. З їхньої інформації видно, що коли загроза арештів стала очевидною і О. Ольжич наказав Олені Телізі залишити Київ, вона рішуче відмовилась і свідомо пішла на зустріч смерті [9].

О. Скорупська згадувала, що в останній раз бачила Олену Телігу вранці 9 лютого 1942 року, коли Олег Штуль-Жданович, який переховувався в її квартирі разом із Олегом Ольжичем, наказав їй запросити Олега Штуля до нього. По дорозі вона зустріла Олену Телігу, яка направлялася до будівлі Спілки письменників, де мала зустріч з колегами. Попереджена про

небезпеку арештів, Олена відповіла, що в моменти небезпеки вона повинна бути зі своїми співробітниками.

Олег Штуль записав передані йому Оленою Телігою останні слова: «На мене чекають люди. Я не можу не прийти, тому що боюся арешту. Крім того, їх також арештують. Я не можу втекти, бо хтось міг би сказати, що я покинула своїх у небезпеці, а в момент небезпеки говорила про патріотизм і жертвність. Якщо я не повернуся, не забудьте про мене. Якщо я загину, пам'ятайте, що я виконала свій обов'язок до кінця» [48, с. 60].

Один за одним в приміщення Спілки письменників входили Олена Теліга та Михайло Теліга, але в переддень тут була влаштована засідка гестапо. Відразу ж після їхнього приходу усі виходи з будівлі були заблоковані, а люди залишились усередині назавжди. Під час п'ятнадцятої години гестапівці оголосили, що ті, хто не є членами Спілки, можуть вийти. Один з присутніх вирішив вийти, але Михайло Теліга, хоч і не був членом, залишився. Усі присутні були арештовані й доставлені на вулицю Короленка, 33, до приміщення гестапо. Під час арешту разом із Оленою і Михайлом Телігами були затримані Іван Ірлявський, професор Кость Гупало та інші українські письменники. Спілка письменників фактично була розгромлена і припинила свою діяльність.

Олена Теліга розуміла, що як голова Спілки письменників, вона візьме на себе всю відповідальність за можливі звинувачення, навіть ризикуючи своїм життям. По Києву ходили чутки про те, що на стіні однієї з камер було видно напис: «Тут сиділа й звідси йде на страту Олена Теліга», зверху – тризуб. Усі заарештовані разом з Телігами письменники і журналісти були страчені і поховані в Бабиному Яру. Точна дата цієї трагедії залишається невідомою, але більшість дослідників вважає, що це сталося 21 лютого 1942 року [48, с. 61]. Цього дня не брали передачі для в'язнів, тому він вважається днем розстрілу [39]. У цей день було страчено 40 людей [69].

Дослідник С. Карамаш наводить свою версію вбивства Олени Теліги, а саме розстріл на Дніпрі. Після цього труп скинули в ополонку. Свою версію

дослідник аргументує тим, що в нацисти у люті морози не розстрілювали в бабиному Яру, оскільки в них була проблема з транспортом [36]. Слід зазначити, що у Києві під час правління німецького окупаційного режиму загину 621 члени ОУН [42].

Отже, Олена Теліга відзначалася своєю ідеологією та політичною діяльністю, що виявилася знаковою у забезпеченні ідеологічного та культурного фундаменту для ОУН (м). На прикладі її ролі як голови Спілки письменників та редактора «Літаврів» видно важливий внесок у формування української ідентичності та національної свідомості в умовах нацистської окупації.

Розділ 4.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Учні є нашим майбутнім, тому головна роль педагогів – виховати підрастаюче покоління. Шкільне навчання, як показує довід, є одним з головних чинників формування особистості. Події, які відбуваються в Україні, ще раз наголошують на важливості вивчення історії. Одними з головних компетентностей навчання історії є патріотична та громадянська. Учні повинні усвідомлювати повагу до держави, до державної символіки та гімну, до Конституції, до іншої національної цінності. Діти мають брати активну участь у громадському житті країни, різних заходах. Вчителі зобов'язані виховувати в школярах гордість за те, що вони є українцями. Також не менш важливим аспектом навчання історії є вивчення минулого нашої держави, рідного краю. Учні повинні з повагою ставитися до діячів, які в той чи інший період творили українську історію та боролися за незалежність України, її культуру та процвітання. Загалом, навчання історії у 10–11 класах спрямоване на розвиток різноманітних компетентностей, які допоможуть учням розуміти сучасний світ, робити обґрунтовані висновки та брати активну участь у суспільному житті.

Під час вивчення історії та громадянської освіти учні мають змогу критично оцінювати ті чи інші події, формувати причинно-наслідкові зв'язки між ними. Важливо аналізувати діяльність історичних постатей, визначати їхній вклад в історію та робити висновки, щоб будувати та розвивати Україну.

Матеріали та джерельну базу, що були використані в роботі, можна використовувати для підготовки та при розробці календарних планів суспільствознавчих дисциплін в 10 класі. У контексті предмету «Всесвітня історія» [73] дана проблематика може застосовуватись до розділу VII «Друга

світова війна 1939–1945рр». На уроках історії України життя та діяльність Олени Теліги можна віднести до декількох розділів, а саме: розділу II «Початок Української революції», розділу III «Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності», розділ V «Україна в роки Другої світової війни», а також при вивченні тем з культури України періоду з 1928 р. по 1942 роки[73]. Також при опрацюванні та вивченні тем з громадянської освіти може використовуватись матеріал досліджуваної проблематики в контексті патріотичної та громадянської свідомості та діяльності борців за свободу.

При підготовці до уроку в 10 класі по розділі II «Початок Української революції» та розділі III «Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності»[73], доцільно буде використовувати біографію Олени Теліги та її родичів в контексті ставлення до подій Української революції. Зокрема, учні можуть бачити ставлення переважної кількості молодих людей до подій, які розгорталися. У цьому Олена є гарним прикладом. Школярі можуть також прослідкувати, як міняється свідомість тогочасних людей під впливом оточення. Поетеса, як і частина тогочасної молоді була не зацікавлена в політиці. Навіть розмови у колі близьких людей родини, які часто обговорювали національне відродження Української держави не викликали в тогочасних підлітків особливої зацікавленості.

У цьому контексті учні будуть вивчати ставлення до революції батька поетеси – Івана Шовгеніва, який був членом уряду УНР, а також професором Київського політехнічного інституту. Школярі можуть простежити як змінюється діяльність люди в цей період, адже спочатку Іван Опанасович був інженером у різних куточках тоді ще імперії. Його історія буде розвивати в учнів громадянську і патріотичну компетентності, бо батько Олени Теліги відчув на собі всю радість і смуток діяча уряду УНР. На його прикладі учні можуть простежувати становища тогочасного політика на момент захоплення більшовиками Києва, далі його еміграцію разом з урядом до Кам'янця-Подільського, згодом знову до Києва, захопленого більшовиками. Отже,

школярі при вивченні нового матеріалу будуть мати чітке уявлення про тогочасних чиновників.

При підготовці до даної теми також можна буде використати інформацію про стан освіти у вказаний період. Учні вже з попереднього досвіду знають ставлення більшовиків до освіти. Вчитель на цьому моменті може наголосити про те, що усі приватні школи були зачинені і були замінені єдиними трудовими школами, в яку до 1920 року ходила Олена Теліга.

При вивченні теми про повсякденне життя українців у період Української революції вчитель повинен використовувати різноманітну джерельну базу. До джерельної бази належать різноманітні документи, мемуари, епістолярна спадщина. Останні допомагають школярам проникнутися духом епохи, краще розуміти мотиви та емоційний стан діячів. Вчитель на уроці з історії може використати в контексті даної теми листування Олени Теліги з її подругою Наталею Лівницькою-Холодною. У цих листах учні побачать, як жили сім'ї членів уряду УНР, які виклики постали перед ними. Тогочасна молодь, цвіт нації повинен був багато працювати. Також вчитель зможе розповісти учня про тогочасне харчування на прикладі сім'ї Шовгенових. Українські родини харчувалися скромно, переважно картоплею, хліб і м'ясо чи сало було для них мрією. Це, зокрема, буде в учні розвивати економічну компетентність.

Вивчаючи розділ «Україна в Другій світовій війні»[73], можна використати багато матеріалів дослідження діяльності та творчості Олени Теліги. Насамперед, учні повинні розуміти роль ОУН у боротьбі за незалежність України. Школярі не завжди розуміють, що діячі певних епох робили все, що могли для кращого майбутнього Батьківщини. Саме приклад боротьби Олени Теліги та її оточення дадуть учням можливість розуміння цієї проблеми. Не менш важливо вчителю показувати учням життя політичних діячів, письменників та простих людей в окупації. Школярі мають можливість вивчати українські видання періоду окупації, які важливими першоджерелами. Опрацювання останніх допоможе учням

глибше розуміти дух періоду, критично оцінити нові та вже опрацьовані факти. Не менш важливо те, що школярі будуть розвивати творчі здібності та вивчати культуру свого народу. Вчитель при підготовці до уроку повинен наголосити на тому, що у будь які важкі часи митці, поети і поетеси, письменники і письменниці розвивали українську культуру, яка завжди була гордістю нашого народу. На основі досліджуваного матеріалу потрібно показати учням те, як українські діячі, зокрема жінки, на прикладі Олени Теліги, допомагали своїм співгромадянам заробляти на хліб, не залишаючи їх у біді. Не менш важливо донести до учнів, що в багатьох випадках національна боротьба в період Другої світової війни, та й загалом під російським та німецький окупаційним ярмом закінчувались трагічно. Школярі повинні знати та шанувати тих, хто помер смертю мученика та віддав своє життя за незалежну Україну. Досягнення цієї мети можна реалізувати на основі розповіді учням про героїчну смерть Олени Теліги, яка розуміла, що рано чи пізно за свою діяльність та проукраїнську позицію вона поплатиться життям. Вона героїчно прийняла свій вирок. Для учнів це має бути приклад сильної жінки, яка творила історію.

При плануванні уроку з *всесвітньої історії в 10 класі на тему « Друга світова війна 1939–1945рр»*[73] доцільно використати інформацію про діяльність Олени Теліги та інших діячів ОУН у Кракові на підконтрольних німцям територіях. Також частково учні можуть спостерігати те, як польське місто стало прихистком для українських біженців, які тікали від радянської армії.

Дослідницька діяльність учнів з історії має являти собою системну пошукову роботу, яка ґрунтується на опрацюванні в процесі навчання різноманітних джерел інформації (писемних історичних джерел, наукової, публіцистичної, художньої літератури, карт, ілюстрацій, фотоджерел, спогадів очевидців подій, музейних експонатів тощо), що дає учням змогу самостійно, а на початковому етапі з допомогою вчителя, розкрити сутність історичних подій, явищ, процесів, охарактеризувати та

порівняти діяльність історичних осіб, суспільний устрій, релігійні погляди і культурні здобутки народів минулого; оцінити внесок цивілізацій у світову культуру тощо.

Сучасна школа та педагоги все більше застосовують при підготовці до уроків інтерактивні методи навчання, які допомагають зацікавлювати учнів до навчальної роботи. Ці методи допомагають школярам краще та ефективніше засвоювати новий матеріал та повторювати вже вивчений. Ці методи особливі тим, що дозволяють педагогу задіювати на уроці майже всіх учнів, незважаючи на їх рівень. У той час, коли традиційний урок зазвичай проводиться у вигляді лекції з елементами бесіди, інтерактивний спрямований на розвиток в школярів критичного, логічного та аналітичного мислення. За допомогою цього учні вчаться практично застосувати набуті знання. На урок історії та суспільствознавчих дисциплін доцільно використовувати такі інтерактивні методи: групова робота, «Снігова куля», «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Карусель», «Акваріум», «Рольова гра», «Судове засідання», «Дискусія», «Дебати», «Прес» [76, с.23].

Групову роботу доцільно використовувати для того, щоб у роботі всі учні були задіяні, оскільки кожен учасник групи має певне завдання. Іноді, у класі є багато прихованих лідерів, зазвичай це хлопці, які під час роботи в групах проявляють свої здібності. Матеріали роботи можуть бути використані під час роботи в групах, а саме: одна група аналізує становище чиновників уряду УНР під час приходу більшовиків, інша – молоді, третя – родин урядовців. Таким чином, на уроці будуть задіяні всі учні.

Метод «Снігова куля» – досить ефективний для пошуку єдиного рішення, спільного бачення класу на певний об'єкт чи предмет. При цьому методі фактично всі учні залучаються до обговорення, кожен має змогу висловити те чи інше міркування. Власне результат досягається спільними зусиллями, завдяки обговоренню. Цей метод допомагає формувати в учнів логічне та творче мислення.

«Мозковий штурм» та «Мікрофон» – це методи, під час яких учні висловлюють свої думки, міркування щодо проблемного питання, не тільки логічні, а й алогічні, нестандартні. Ці методи формують в учнів здатність критично мислити в будь яких ситуаціях. Мозковий штурм спонукає учнів проявляти уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки. Під час «Мозкового штурму» учні мають змогу розвивати уяву та творче мислення, а також вільно висловлювати свої міркування. Метод «Мікрофон» дає можливість школярам швидко висловлювати свої думки, відповідаючи по одному на запитання. Часто цей метод використовують поряд з методом незакінчених речень. В контексті теми дослідження, можна використати приклад: «Це рішення бути членом ООН було прийнято тому, що...», чи «Олена Теліга відома тим, що...».

«Карусель» та «Акваріум» ефективні для залучення всіх учнів одночасно до роботи з різними учасниками колективу для того, щоб обговорити проблемні запитання. Школярі на уроках мають змогу отримувати цікаву та пізнавальну інформацію про Олену Телігу та її діяльність.

Ще одним із інтерактивних методів навчання є метод «Рольової гри», яка допоможе учням краще усвідомити почуття, переживання історичного діяча, в нашому випадку – родини Шовгенових та їхніх друзів. Школярі зможуть створити цікаві образи. Вчитель може розподілити такі ролі: Олена Теліга, Дмитро Донцов, Улас Самчук, Олег Ольжич. Наприклад, можна розіграти сценку, де Улас Самчук сидить з Оленою в кав'ярні «Фенікс», чи Олена Теліга та Дмитро Донцов гуляють і ведуть бесіду про життя, погляди, поезії, націоналізм. Також як приклад можна зробити виступ «Книжка – духовна зброя». Тут одна з учениць була б Оленою Телігою, яка виступає перед слухачами. Вона передає людям (учням) свої бачення щодо культури, освіти, націоналістичних поглядів та свободу. Вони задають питання, щоб глибше зрозуміти внутрішні переживання поетеси.

Шкільна історична освіта виховує в учнях уміння дискутувати, відстоювати власну думку. Уміння дискутувати – це мистецтво. Учні повинні відстоювати свою думку за допомогою фактів, правдивих тез. Також школярі повинні уміти поважати думку своїх колег, вчителя, навіть тоді, коли вона суперечить власним міркуванням. На такому занятті можна поставити проблемне запитання «Чи була Олена Теліга феміністкою?». Для того, щоб відповісти на це запитання, учні будуть аналізувати діяльність та творчість поетеси. У віршах, поезіях, публіцистиці школярі можуть шукати відображення поглядів діячки. Отже, даний метод формуватиме в учнів вміння логічно та послідовно висловлювати власні думки та відстоювати їх.

На уроці під час обговорення проблемних питань доцільно використовувати метод «прес» для того, щоб для слабших учнів полегшити завдання, а для сильніших дати змогу цікаво висловити свої думки. Під час обговорення дискусійних питань можна застосовувати «метод прес», який навчає учнів виробляти і формулювати аргументи, висловлювати думки. Варто зазначити, що даний метод має такий шаблон: «я вважаю, що..», далі слід використовувати аргумент «тому що...», і в кінці приводити приклад «наприклад...». У кінці має бути висновок «отже, таким чином..». Отже, учні зможуть зробити логічний ланцюжок політичної діяльності Олени Теліги.

Метод «судове засідання» можна використати при плануванні уроку з громадянської освіти. Учні повинні розуміти, що життя людини – найбільша цінність, яке правова держава повинна захищати. Школярі можуть на уроках розглядати як порушувались права Олена Теліги в останні дні її життя.

Отже, інтерактивні методи на уроках суспільствознавчих дисциплін допомагають формувати в учнів різні компетентості та сприяти розвитку критичного, логічного, аналітичного мислення, а також краще засвоювати нові знання. Школярі на уроці стають активнішими, що дозволяє залучати на уроці якнайбільше учнів.

Зважаючи на загальні процеси реформування шкільної освіти, навчання історії у школах України також зазнає суттєвих змін. Перш за все,

вони стосуються організації та змісту. Потрібно більше уваги звертати на те, які методичні прийоми ми використовуємо під час викладу матеріалу на уроці. Але навчально-виховний процес включає в себе не лише досконале проведення класної роботи. Він не вважається повноцінним без доповнення позаурочною пізнавальною діяльністю школярів. Вона може покращити їхню мотивацію до навчання, сприяти підвищенню інтересу учнів до предмета і підвищувати їхні освітні результати. Крім того, спеціально організована навчально-виховна робота у позаурочний час має відігравати важливу роль у поглибленні знань і вмінь учнів, сприяти розвитку їхніх компетентностей і творчих здібностей, вихованню. Так само позакласна робота з історичним нахилом є суттєвим допоміжним ресурсом і засобом розвитку в учнів історичних компетентностей.

Так само позакласна робота з історичним нахилом є суттєвим допоміжним ресурсом і засобом розвитку в учнів історичних компетентностей. Її професійна організація надає можливості проявити свою творчо-пошукову діяльність як учителям, так і учням. Класні години, виховні заходи, тематичні вечори та всі інші форми проведення позаурочної роботи можуть надати більше простору для історичного пізнання дійсності. Оскільки шкільна програма обмежена у своїх темах і за таких умов складніше сформувавши у дітей загальний вектор розвитку людської цивілізації та планетарне мислення.

Переважаюча кількість дослідників вважають позакласну роботу саме засобом для поглиблення та розширення знань, отриманих під час уроків. Вони наголошують, що її перевага в нестандартних можливостях пробудження інтересу до предмету. Дослідниця О. Пометун вважає, що позаурочна робота відіграє неабияку роль у всій багатогранності навчально-виховного процесу. За своїм змістом вона досить різноманітна. Її ефективність залежить від єдності обох сторін цієї діяльності: навчальної і виховної [76]. Наголосимо, що необхідною рисою для формування

загального історичного уявлення є залучення до позаурочної роботи не тільки вже здобутих знань з метою їх поглиблення, а й абсолютно нових.

Однією з форм позакласної роботи є походи до музеїв, огляд пам'ятників, присвячених діячам. Перший Пам'ятний Хрест було поставлено для Олени Теліги та її побратимів – членів ОУН в символічному місці – Бабиному Яру в лютому 1992 року (див. додаток Д). Також в Києві є ще декілька пам'ятників Олені Телізі, зокрема по вулиці Політехнічній. Учні можуть наочно бачити історичну діячку, під час зустрічей можуть читати її вірші, поезії. Це дасть школярам краще уявлення про Олену Телігу.

Вчитель, плануючи позакласну роботу, ставить мету: вдосконалення вже отриманих вмінь та навичок з історії, а також навчити практично застосовувати набуті знання в життєвому досвіді. Часто вчителям не вистачає часу на уроці розглянути деякі проблемні питання, то в допомогу приходять гуртки. Насамперед, потрібно визначити мету занять гуртка та донести до охочих, щоб кожен знав свою роль та розумів як відбуватиметься робота. Гурток налаштовує учнів брати участь в різноманітних заходах з історії, сприяє їх самопізнанню, самоствердженню.

Саме в гуртках можна найповніше використати матеріал, який досліджується в дипломній роботі. Вчитель може присвятити темі життя та діяльності Олени Теліги декілька занять, зокрема, присвячене громадянській діяльності, літературній та політичній. Також не менше важливо показати учням роль жінки в досліджуваному періоді. На прикладі біографії Олени Теліги вчитель має розвивати в учнів патріотичну компетентність, вчити їх завжди дбати про добробут свого народу.

Слід зазначити, що окремої уваги потребує вивчення на уроках літературної та публіцистичної творчості Олени Теліги. Наприклад, вчитель може дати учням в групах опрацювати декілька творів Олени Теліги. Після завершення роботи будуть ділитися думками зі своїми колегами з інших груп. Ця робота буде розвивати в учнів вміння працювати в колективі, де

навіть учні з меншою успішністю будуть мати окреме завдання і будуть працювати для успіху колективу.

Отже, матеріали, які досліджуються в роботі можуть бути використані як в класно-урочній системі навчання так і в позакласній роботі. Процес підготовки та проведення уроків з історії та суспільствознавчих дисциплін сприятиме формуванню в учнів критичного, логічного та аналітичного мислення. Вміння застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях допоможе учням реалізувати себе в майбутньому та розвивати історію України.

ВИСНОВКИ

У роботі висвітлено джерельну базу та стан наукової розробки. Різноманітність джерельної бази створює основу для цілісного та комплексного осмислення громадсько-політичної та літературної діяльності Олени Теліги. Збірники опублікованих документів, свідчення сучасників, публікації у періодичних виданнях, аналіз літературних творів та інших документів дозволяють нам краще зрозуміти контекст, в якому діяла Олена Теліга, її мотивації та вплив на суспільство. Спогади сучасників є важливим елементом дослідження, що дає можливість скласти повніший портрет поетеси, побачити умови її життя та безкомпромісну позицію, яку вона відстоювала. Комплекс наявних матеріалів є достатнім для проведення досліджень з життя та діяльності Олени Теліги. Її внесок у розвиток української культури та активна участь у національно-визвольному русі відображаються у великому розмаїтті джерельних матеріалів, що дозволяє нам краще зрозуміти та оцінити її роль у важливих історичних процесах.

Охарактеризовано життєвий шлях та літературну творчість української поетеси. Олена Теліга, як відомо, була активною учасницею українського літературного життя міжвоєнного періоду. Її поетична творчість, яка пронизана патріотизмом, любов'ю до рідної землі та глибоким розумінням своєї національної ідентичності, стала важливим джерелом натхнення для багатьох українців у ті важкі часи. Вплив на поетесу здійснив її чоловік Михайло, українець і колишній вояк Армії УНР. Однак, можливо, найбільший вплив на формування національної самосвідомості та патріотичну позицію мисткині здійснив авторитетний український націоналіст Дмитро Донцов. Редактор Літературно-наукового вісника відіграв вирішальну роль у входженні поетеси в літературний світ, друкуючи її поетичні твори на сторінках видання. Таким чином, поетеса стала помітною фігурою в українській міжвоєнній літературі, а її творчість увійшла до «вісниківської квадриги» і школи поетів у Празі. Написання віршів таких,

як «Мужчинам», «Поворот», «Подорожній», і багатьох інших, свідчило про глибоке розуміння Оленою Телігою потреб і прагнень свого народу. Вона була не лише відомою поетесою, а й активною учасницею громадського життя, яка ставала голосом тих, хто мріяв про незалежність та свободу. Її життєвий шлях і творчість свідчать про величезний внесок української жінки у розвиток культури та літератури. Вона не лише створювала власні твори, але й активно долучалася до громадсько-політичної діяльності, борючись за ідеали свободи та незалежності свого народу. Через творчість поетеси ми можемо краще зрозуміти її ідеї, погляди та національну позицію. Олена Теліга віддавала перевагу націоналістичним принципам, які виявлялися у закликах до об'єднання українців та відновлення незалежності України. Головним ворогом для неї була Московія і СРСР, якого вона вважала спадкоємцем московської імперіалістичної політики. Вона також закликала українське жіноцтво брати активну участь у боротьбі за державність, спонукати чоловіків до сміливих вчинків та не прив'язувати їх до домашнього вогнища. Такий підхід, на думку Теліги, міг забезпечити не лише збереження, але й здобуття незалежності для української держави.

Досліджено політичну діяльність Олени Теліги. Було підкреслено значення політичної діяльності Олени Теліги як члена Організації Українських Націоналістів (м), особливо в контексті її ролі у Києві. Детально була розкрита її робота на посаді голови Спілки Письменників та редактора літературно-мистецького додатка до газети «Українське Слово» – «Літаври». Олена Теліга забезпечувала ідеологічне підґрунтя культурної референтури ОУН (м), активно друкувала твори репресованих українських письменників та молодих літераторів, які приносили свої твори до редакції. Олена Теліга відзначалася важливою політичною діяльністю, що виявилася ключовою у забезпеченні ідеологічного та культурного фундаменту для ОУН (м). Вона була головою Спілки письменників та редакторка «Літаврів», зробила важливий внесок у формування української ідентичності та національної свідомості в умовах окупації. За її сприянням при відновленій Спілці

письменників був створений кооператив «Слово», який забезпечував харчування членів організації в голодні роки окупації. Її активна участь у забезпеченні харчової та духовної підтримки населення, співпраця з громадськими організаціями та органами влади в умовах репресивного режиму підтверджує важливість її ролі в політичному та культурному житті країни. За свою безкомпромісну позицію та готовність пожертвувати життям Олена Теліга стала символом віри в незалежність України та героїзму в обличчі ворога.

Розроблено методику використання матеріалів дослідження в шкільній освіті. З використанням різноманітних джерел та методів аналізу матеріалів про Олену Телігу в шкільній освіті, можна досягти цілеспрямованого та комплексного розуміння її життя, творчості та внеску в українську культуру. Вивчення різних аспектів діяльності цієї видатної особистості сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних навичок та загальної культурної освіти учнів. Активне використання текстів, дослідницьких завдань та обговорень у класі дозволяє стимулювати інтерес учнів до вивчення української літератури та історії, розширює їхні знання про культурні та історичні події. Такий підхід сприяє розвитку творчого мислення, емпатії та загального культурного розвитку учнів. Завдяки комплексному підходу до вивчення теми про Олену Телігу у шкільній освіті, учні отримують можливість не лише засвоїти нові знання, але й розвивати критичне мислення, вміння аналізувати та узагальнювати інформацію. Такий підхід сприяє формуванню повноцінної особистості, готової до активної участі у культурному житті суспільства. Зважаючи на важливість теми про Олену Телігу для української історії та літератури, в шкільній освіті було розроблено план-конспект уроку для учнів 10 класу, який дозволяє систематизувати знання учнів про Олену Телігу, розвивати їх критичне мислення та аналітичні навички, а також стимулювати їхній інтерес до вивчення української історії та літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела

1. Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Т. 10. Ч. 2. Газета «Українське слово» 1941 року / [редкол. В. Верига та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. Археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Орг. Укр. Націоналістів, Арх. Орг. Укр. Націоналістів, Фундація ім. О. Ольжича, Б-ка ім. О. Ольжича ; упоряд. О. Кучерук. К. : [Б. м.] : [Б. в.], 2004. 304 с.
2. Денисюк І. Олена Теліга на Ратнівщині. *Українське слово*. 2007. № 24. С. 11.
3. Донцов Д. І. Поетка вогненних меж : Олена Теліга. Торонто : [б.в.], 1953. 95 с.
4. Жданович О. Завжди молода : (у двадцятиліття смерті Олени Теліги). Смолоскип. 1962. № 25.
5. Жданович О. На зов Києва: (Олена Теліга). Виніпег; Манітоба : Культура й освіта, 1947. 83 с.
6. Клиновий Ю. Великий мир Олени Теліги Моїм синам, моїм приятелям : статті й есеї. Едмонтон ; Торонто, 1981. С. 379–396.
7. Колосів І. Театр в Києві за німецької окупації і несподівана зустріч з Оленою Телігою. *Альманах Українського Народного Союзу [на 1998 рік]*. 1998. С. 217–228.
8. Лащенко Г. Я була молодшою дружкою Олени Теліги. *Наше життя*. 2000. № 2. С. 12
9. Лащенко О. На київських верхах. Олена Теліга : збірник : [твори О. Теліги і матеріали про неї] / ред. О. Ждановича. Детройт ; Нью-Йорк ; Париж, 1977. С. 310–318.
10. Лівницька-Холодна Н. Спомин про короткий період життя Олени Теліги. *Сучасність*. 1990. № 10 (354). С. 81–95.
11. Маланюк Є. Розповідь про Лену. *Сучасність*. 1968. № 8. С. 17–19.

12. Миронець Н. Епістолярна спадщина Олени Теліги як історико-літературне джерело. *Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела*. К., 1999. Вип. 2 : Спеціальні галузі історичної науки : зб. Пошану М. Я. Варшавчика / ред. Я. С. Калакура. С. 146–167.
13. ОУН в 1941 році: документи: в 2 ч. Ч. 1 / упоряд.: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк; відп. Ред. С. Кульчицький. К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. 336 с.
14. ОУН в 1941 році: документи: в 2 ч. Ч. 2 / упоряд.: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк; відп. Ред. С. Кульчицький. К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. С. 337–618.
15. Самчук У. О. На білому коні. На коні вороному: спомини і враження: у 2-х частинах. Острог ; Луцьк : Нац. Ун-т «Острозька академія»; Твердиня, 2007. 424 с.
16. Ситник М. Кров на квітах: пам'яті Олени Теліги, Івана Рогача і Івана Ірлявського, розстріляних в лютому 1942 р. *Орлик*. 1948. № 2. С. 1–4.
17. Теліга О. І. Братерство в народі. Літаври. 1941. 23 листопада. (ч. 2). С. 2. URL: <https://libraria.ua/issues/277/8489/?PageNumber=2&ArticleId=472547&Search=%D0%B1%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%96> (дата звернення: 15.02.2024 р.)
18. Теліга О. Листи. Спогади. НАНУ, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; упоряд. Н. Миронець. 2-е вид., випр. К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2004. 400 с.
19. Теліга О. І. Мужчинам. Літературно-науковий вістник. 1932. № 4. С. 333. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=368> (дата звернення: 07.02.2024 р.)
20. Теліга О. І. Нарозстіж вікна! Літаври. 1941. 30 листоп. (ч. 3). С. 1. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14006> (дата звернення: 07.02.2024 р.)

21. Теліга О. І. «Не треба слів. Хай буде тільки діло...». Вістник. 1933. Т. 3, кн. 9. С. 627. URL: <https://osvita.ua/school/literature/t/75785/> (дата звернення: 09.02.2024 р.)
22. Теліга О. І. Прапори духу. Література і мистецтво. 1941. 4 листопада. (ч. 3). С. 1. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/teliha_100duh.htm (дата звернення: 09.02.2024 р.)
23. Теліга О. І. Розсипаються мури. Волинь. 1941. 5 жовтня. (ч. 6). С. 2. URL: <https://arheve.org/read/teliga-oi/rozsipayutsya-muri/5132> (дата звернення: 09.02.2024 р.)
24. Теліга М. Як я став свідомим українцем: [спогади]. Українське слово. 2006. № 41.

Монографії і статті

25. Баган О. Лицарі духу: українські письменники-націоналісти – «вісниківці». 2-ге вид., доп. Дрогобич : Відродження, 1996. 284 с.
26. Беркгоф К. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою : авториз. Пер. З англ.; Укр. Наук. Ін-т Гарвард. Ун-ту, Ін-т Критики. К. : Критика, 2011. 455 с
27. Бойко Ю. Олена Теліга – як публіцистка і поетка. Олена Теліга: збірник: [твори О. Теліги і матеріали про неї] / ред. О. Ждановича. Детройт ; Нью-Йорк ; Париж, 1977. С. 403–415.
28. Гладка Л. Олена Теліга (1907–1942). *Наше життя*. 1986. № 2. С. 8–10.
29. Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності / ред. А. П. Коцур, Н. В. Терес . К. : Книги–XXI, 2007. 464 с.
30. Донцов Д. І. Націоналізм. Лондон, Торонто: Українська Видавнича Спілка, 1966. 363 с.
31. Жулинський М. Олег Ольжич і Олена Теліга: нариси про життя і творчість. К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2001. 144 с.
32. Жулинський М. Пішла, бо знала: повернеться! *Голос України*. 1997. № 208.

33. Іванова О. Гаряча смерть – не зимне умирання. *Самостійна Україна*. 1992. № 12. С. 4.
34. Ільєва Г. О. Таємниці кохання : до проблем любовної поезії української еміграції. Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 1996. 112 с.
35. Ільницький М. Критики і критерії: літературно-критична думка в Західній Україні 20–30-х рр. ХХ ст. Л. : ВНТЛ, 1998. 188 с.
36. Карамаш С. Бабин Яр – у трагічних подіях 1941 – 1943 років. Історія і сучасність (історико-архівне дослідження). К.: КММ, 2014. 256 с.
37. Карамаш С. Олена Теліга у Києві. *Київ Шевченківський*. 1997. № 6. С. 3
38. Качуровський І. До 90-річчя з Дня народження героїні-революціонерки Олени Теліги. *Самостійна Україна*. 1998. № 2. С. 26.
39. Качуровський І. Українська література в світових енциклопедіях, словниках, довідниках. *Сучасність*. 1977. № 2 (194). С. 18–29.
40. Климентова О. Творчість Олени Теліги та літературно-культурологічна ситуація «Празької школи». К. : ДУІКТ, 2009. 166 с.
41. Ковалів Ю. Олена Теліга. *Розбудова держави*. 1993. № 3(10). С. 3–11.
42. Кот С. Підпілля ОУН в окупованому Києві. 1941–1943. Друга світова війна і доля народів України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. К.: Сфера, 2005. 220 с
43. Кулик Ж. Формування національної свідомості Олени Теліги. *Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 60. С. 84–88.
44. Миронець Н. Джерела історичної пам'яті. К. : Ін-т укр. Археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2008. 398 с.
45. Миронець Н. До біографії Олени Теліги (входження в літературу). *Українське слово*. 1997. № 14.
46. Миронець Н. Напишіть, пане докторе, про її поезії, її життя, її стиль. *Українське слово*. 2000. № 20. С. 12.
47. Миронець Н. Обвінчана з долею України. *Лісова Н., Павлюк І. Олена Теліга. Або-або*. Луцьк: «Джерело-Надстир'я», 2011. С.7

48. Миронець Н. Олена Теліга. К., 2008. 64 с.
49. Неврлий М. Минуле й сучасне: збірник слов'язознавчих праць. К.: Смолоскип, 2009. 956 с.
50. Неврлий М. Празька поетична школа : (Євшан-зілля). *Слово і час*. 1995. № 7. С. 21–28.
51. Олена Теліга : у 20-ті роковини смерті. Нью-Йорк : Заходами І Від. Укр. Золот. Хреста ім. Олени Теліги, 1962. 32 с.
52. Павлова Н. Невтомний борець за свободу України. *Теліга О. Збірник*. Детройт: Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. 473 с.
53. Патриляк І. К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. К. : Видавець Лисенко М. М., 2010. 590 с.
54. Пінчук С. Феномен Олени Теліги. *Час. Time: тижневик*. 1997. № 28. С. 11.
55. Плітас З. Із юних стріч. Олена Теліга: збірник: [твори О. Теліги і матеріали про неї] / ред. О. Ждановича. Детройт ; Нью-Йорк ; Париж, 1977.
56. Поети Празької школи : срібні сурми : антологія / упоряд. М. Ільницький. К. : Смолоскип, 2009. 916 с
57. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь, 1569- 1999 . The reconstruction of nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999; [пер. з англ.: А. Котенко, О. Надтока ; наук. Ред. К. Диса ; Нац. Ун-т «Києво-Могилянська акад.», Центр європ. Гуманіт. Досліджень]. К. : Дух і Літера, 2012. 460 с.
58. Теліга О. І. Вибрані твори; упоряд. О. Зінкевич. 2-е вид., доп. К. : Смолоскип, 2008. 536 с.
59. Теліга О. І. Душа на сторожі: твори; упоряд.: О. Веремійчик, К. Криворучко. К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2012. 192 с.
60. Теліга О. І. О краю мій.. : твори, документи, біографічний нарис; упоряд. Н. Миронець ; редкол.: С. Гальченко [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. Археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Фондація ім. О.

- Ольжича в Канаді. 2-ге вид., виправ. І доп. К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2006. 496 с.
61. Фігурний Ю. С. Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі : до 65-річчя її героїчної смерті. К. : НДІУ, 2007. 41 с.
62. Червак Б. О. «На грані двох світів» : (світлій пам'яті О. Теліги. *Молодь України*. 1996. № 7. С. 1, 5.
63. Червак Б. О. Національний ідеал Олени Теліги. *Українське слово*. 2009. № 30.
64. Червак Б. О. Олена Теліга : життя і творчість. К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. 60 с.
65. Череватенко Л. Вмерти в Києві. *Україна*. 1989. № 43. С. 6 – 8.
66. Шевчук Г. «Без металевих слів і без зідхань даремних». *Арка*. 1947. № 1. С. 10–13.
67. Шерех Ю. Скарби, якими володіємо. *Сучасність*. 1993. № 6. С. 147–164.
68. Штуль К. Поворот : п'єса на 3 дії; передм. Я. Зорич. Париж : [Б. в.], 1992. 85 с.
69. Armstrong J. Ukrainian nationalism. 3d ed. Englewood : Ukrainian Academic Press, 1990. 271 p.

Довідкові видання

70. Енциклопедія українознавства : словникова частина. Т. 8. Сигаревич – Тимковська / Наукове товариство ім. Шевченка; гол. Ред. В. Кубійович. Париж-Нью-Йорк, 1976. С. 2805–3200.

Інтернет-ресурси

71. Громадянська освіта. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 11.06.2024 р.).

72. Жданович О. Прапори духа. Життя і творчість О.Теліги. Виннипег ; Манітоба: Сурма, 1947. 188 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1315/file.pdf> (дата звернення: 08.06.2024 р.).
73. Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи». Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів. Обласний науково-методичний інститут освіти. Л.: [Б. в.], 1995. 319 с. URL: https://www.lnulibrary.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/09/16_Ilnytskyi.pdf (дата звернення: 22.01.2024 р.).
74. Історія України. Всесвітня історія 6-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 22.05.2024 р.).
75. Теліга Олена: біографія. URL: <http://www.poetryclub.com.ua/metrs.php?id=138&type=biogr> (дата звернення: 22.01.2024 р.).
76. Пометун О. І., Фрейман Г. О.Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Pometun_Olena/Metodyka_navchannia_istorii_v_shkoli/ (дата звернення: 21.05.2024 р.).
77. Harold J. A German Identity. 1770 -1990. London : Weidenfeld and Nicolson, 1989. 240 p. URL: https://archive.org/details/hitlergermansfin0000kers_h0p6/page/n5/mode/1up (дата звернення: 27.02.2024 р.).
78. Kershaw I. Hitler, the Germans, and the Final Solution – International Institute for Holocaust Research; International Institute for Holocaust Research, Yad Vashem, Jerusalem, Yale University Press. New Haven ; London : Printed in the United States of America, 2008. 394 p. URL: https://archive.org/details/germanidentity170000jame_12v7 (дата звернення: 22.03.2024 р.).

ДОДАТКИ

Олена Теліга, 1920-ті

Теліга

Олена

Іванівна.

URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D0%B0_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0

(дата звернення: 10.10.2024р.)

Олена Теліга з чоловіком, 1928

Олена і Михайло Теліги
14 лютого 1928, Подєбради

Теліга Олена Іванівна. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D0%B0_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0

(дата звернення: 11.10.2024р.)

Зліва 1-й ряд: Орест Чемеринський, Олена Теліга, Улас Самчук. 2-й ряд:
Михайло Михалевич, Омелян Коваль, Юрій Русов. Львів, літо 1941 р.

Теліга Олена Іванівна. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D0%B0_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0

(дата звернення: 11.10.2024р.)

Олена Теліга і Дмитро Донцов

На вулиці Львова з Д. Донцовом

«Олена Теліга – людина свободи».

URL:

<https://lib.kherson.ua/ru-inform-dose-olena-teliga—lyudina-svobodi-.htm?ps=1>

(дата звернення: 11.10.2024р)

Перший Пам'ятний Хрест, встановлений у 1992 році у Бабиному Яру

Теліга Олена Іванівна. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D0%B0_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0 (дата звернення:

11.10.2024.)

План-конспект з навчальної дисципліни «Історія України»Урок **23**

Дата 11.05.2024 р.

10 - Б клас

Тема: Культура в роки Другої світової війни.

Мета:

навчальна:

- охарактеризувати місце і роль освіти і культури в роки війни; / інформаційно-логічна;
- розкрити внесок української творчої інтелігенції в перемогу над нацизмом; / інформаційно-логічна;
- креслити основні аспекти діяльності Олени Теліги; / інформаційна, аксіологічна;

розвивальна:

- розвивати вміння аналізувати історичні факти (на основі виконання завдань на уроці); / просторова, логічна;
- розвивати хронологічну компетентність (на основі опрацювання дат у контексті вивчення теми уроку та виконання завдань на знання хронології, повторення раніше засвоєних дат); / хронологічна;
- розвивати навички роботи з поняттями (засвоєння понять, які потрібно знати відповідно до теми уроку та володіння термінами з попередньо вивчених тем та виконання гри «Хмара слів»); / логічна;
- формувати вміння визначати вплив історичних подій на життя людей(на основі інформації про діячів культури в роки Другої світової війни); / логічна, аксіологічна, здоров'язберігаюча;
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (на основі опрацьованої інформації про персони періоду); / аксіологічна;

виховна:

- виховувати почуття поваги до історії (на основі інформації про становище українців діячів культури в досліджуваний період); / аксіологічна;
- виховувати в учнів повагу та гордість українських діячів (на основі діяльності та життя Олени Теліги); / аксіологічна, політична, громадянська;
- виховувати в учнів патріотизм (на основі боротьби Олени Теліги та інших діячів за незалежність України); / громадянська, аксіологічна;
- формувати мовленнєву компетентність (шляхом усних відповідей, міркувань (метод «Снігова куля»); / мовленнєва, логічна;
- виховати вміння критично сприймати історичні постаті (на основі інформації про персоналій) / аксіологічна;
- формувати вміння працювати в колективі (співпраця у колективі під час виконання завдань та гри «Хмара слів»); / мовленнєва, комунікативна;
- формувати вміння порівнювати історичну інформацію (порівнювати й аналізувати вивчену на уроці інформацію з раніше здобутими знаннями); / просторова, хронологічна, аксіологічна;
- формувати в учні почуття відповідальності за власний народ (на основі інформації про розвиток культури в період окупації) / інформаційна, логічна, аксіологічна;

- формувати в учнів позитивне ставлення до навчально-пізнавальної роботи (на основі цікавої та пізнавальної роботи на уроці по темі «Культура в роки Другої світової війни»; / логічна, просторова, хронологічна аксіологічна.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: Історія України (Струкевич О.) 10 клас, презентація

Основні дати:

- 16 листопада 1941 року – вихід у світ журналу «Літаври»,
- 15 листопада 1941р. – відбулися загальні збори Спілки українських письменників

Основні терміни: «народна» школа, Бабин Яр

Основні історичні постаті: О. Теліга, В. Литваненко, Б.Лятошинський

План уроку

1. Розвиток освіти
2. Література в період окупації.
3. Музика.
4. Театр і кіно

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
2 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		
4 хв	II. Мотиваційний етап	Гра. Хмара слів 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Театр 2. Література 3. Музика 4. Газета 5. преса 6. освіта 7. наука 8. плакат 9. композиція 10. журнал 11. образотворче мистецтво 	<p>Логічна</p> <p>Логічна</p> <p>Логічна</p> <p>логічна</p> <p>логічна</p> <p>логічна</p> <p>логічна</p> <p>логічна</p> <p>логічна</p> <p>логічна</p> <p>логічна</p>
4 хв	III. Актуалізаційний етап	 Метод «Мозкова атака»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? (Хатцевич) 2. Які характерні риси цієї епохи? (Стефанишин) 	<p>Хронологічна</p> <p>логічна</p>

20 хв	IV. Етап вивчення нового матеріалу	<p>1. Розвиток освіти В Україні почали втілюватися настанови Гітлера, відповідно до яких підкорені народи мали б стати неписьменними: «Не можна, щоб вони знали більше, ніж значення дорожніх знаків. Навчання географії може бути обмежене однією фразою: “Столиця Третього рейху — Берлін” ...Математика й подібні дисципліни взагалі не потрібні». Правда, відповідно до розпоряджень Гітлера в Рейхскомісаріаті «Україна», було дозволено т. зв. «народну» 4-класну школу, усі інші школи й класи в січні 1942 р. було закрито. У Кракові функціонувала культурно-освітня організація «Просвіта». Олена Теліга була членом у мистецькій секції під назвою «Зарево», де з лютого 1940 року очолила управу</p> <p>2. Література в період окупації Українські літератори створили потужну агітаційну фронтову групу письменників.</p> <p>У Києві Олена Теліга негайно долучилася до діяльності Спілки українських письменників, яку очолювала з 8 жовтня, і активно сприяла створенню літературно-мистецького додатку «Літаврів» до газети «Українське слово». Незважаючи на цензуру, яка була запроваджена окупаційним режимом, співробітники видання пробуджували в народі</p>	<p>Знайдіть в підручнику, які заклади вищої освіти працювали в еміграції? І де вони працювали?(Боданський)</p> <p>Чому нацисти забороняли освіту в окупованих територіях?(Попович)</p> <p>Які видання функціонували у період німецької окупації? (Данилюк)</p> <p>Чим прославилася Олена Теліга?(Рильчук)</p>	<p>Логічна просторова</p> <p>логічна</p> <p>Логічна</p> <p>Аксіологічна</p>
----------	------------------------------------	---	---	---

		<p>національну та патріотичну свідомість. «Літаври» виходили в світ на чотирьох газетних сторінках, в числі яких був підзаголовок «Тижневик літератури і мистецтва» з третього числа вказувалося «Недільне видання газети «Українське Слово».</p> <p>Оскільки друкарні були суттєво пошкоджені, кількість примірників «Українського слова» становило тільки 500 штук. Спільними зусиллями технічні труднощі було подолано і газета почала виходити накладом 50 000 примірників.</p> <p>На сторінках журналу «Літаври», перший випуск якого побачив світ 16 листопада 1941 року, Олена Теліга подбала про поширення націоналістичних ідей та публікації найкращих зразків української літератури. Читачі мали можливість ознайомитися з творами таких письменників, як Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Остап Олесь, Олесь Ольжич, Олександр Стефанович та інших, чії твори були заборонені для друку в радянській Україні.</p> <p>12 грудня 1941 року співробітників редакції «Українського слова», серед яких були Іван Рогач, Орест Оршан-Чемеринський та інші, заарештували. Олена Теліга, була змушена припинити видання «Літаврів», оскільки</p>	<p>Яка роль публікації націоналістичних ідей у виданнях? (Палійчук)</p> <p>Чому вказані письменники були заборонені в радянській Україні? (Годованець)</p> <p>Чому Олена Теліга була змушена припинити видання «Літаврів»? (Фурдига)</p>	<p>Патріотична</p> <p>Аксіологічна Логічна</p> <p>Логічна</p>
--	--	---	--	---

	<p>їх заборонено за офіційними вказівками. Олена Теліга як і багато діячів була вбита в Бабиному Яру в лютому 1942 року.</p> <p>3. Музика У цей період розвивалася й українська музика. Особливо плідно продовжував працювати класик української музики Борис Лятошинський. Незважаючи на критику й навіть заборони його творів, він залишався вірним своєму покликанню та українській музиці. Перебуваючи в Саратові, створював музику на українські народні теми: «Український квінтет» (1942), «Струнний квартет № 4» (1943), сюїту на українські теми (1944) та сюїту для квартету дерев'яних духових інструментів (1944). Продовжував писати романси на вірші В. Сосюри, зробив обробку кількох десятків українських народних пісень. Гаслом його творчості в роки війни стало: «Мир переможе війну!»</p> <p>4. Театр і кіно Десятки театральних колективів, ансамблів і артистичних бригад у роки війни надихали своїм мистецтвом фронтовиків. З цією метою трупа Київського театру опери і балету ім. Т. Г. Шевченка організувала й відрядила на фронт 22 бригади. Окупаційна влада дозволила створити відділ культури, в складі якого був мистецький відділ. Режим мобілізував всіх чоловіків на фронт, проте деякі з них змогли втекти, в тому числі і діячі культури. 6 лютого 1942 року Олена Теліга та Іван Гупало</p>	<p>Автором яких творів був Борис Лятошинський? (Мудра)</p> <p>Чому окупаційна влада дозволила створити відділ культури? (Гефко)</p>	<p>Логічна Аксіологічна</p> <p>логічна</p>
--	--	---	--

		відвідали театр, де актори готувались до вистави «Мина Мазайло». Поетеса та драматург попросили зіграти виставу для них. Після закінчення, Олена Теліга зазначила, що Микола Куліш писав п'єсу у «жахливих» політичних умовах, незважаючи на це ніколи не відходив від національної тематики. Слід зазначити, що діячка у виставі мала зауваження до ролі Мокія та пропонувала його зробити більш свідомим та національним.	Олена Теліга завжди розвивала у своїх читачів національну свідомість. Яким чином вона вплинула на українців через театральне життя?(Мудра)	Логічна Патріотична																
4 хв	V. Систематизація знань	Кожен гравець по черзі називає факт з даної теми, який, на його думку, є важливим		логічна хронологічна просторова аксіологічна																
4 хв	VI. Висновки	Тяжкі роки окупації, величезні втрати не припинили культурного розвитку України. Діячі української культури не схилилися під наступом ворогу. Культура народу надійно служила його самозабезпеченню. <i>/Інформаційна,</i>																		
2 хв	VII. Домашнє завдання		<ol style="list-style-type: none"> Опрацювати матеріал підручника. Зробити таблицю <table border="1" data-bbox="949 1608 1337 1832"> <thead> <tr> <th>Діячі Освіти</th> <th>Діячі Літератури</th> <th>Діячі Музики</th> <th>Діячі театру</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table> Дайте відповідь на запитання «Чому в Україні вивчення культури завжди недооцінене? Чи погоджуєтесь Ви 	Діячі Освіти	Діячі Літератури	Діячі Музики	Діячі театру													
Діячі Освіти	Діячі Літератури	Діячі Музики	Діячі театру																	

			з тим, що «Культура дійсно те, чим українцям варто пишатись»	
--	--	--	--	--